

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української філології та славістики

Кваліфікаційна робота
з української мови

ТЕКСТОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ
В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ
МОВОТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА)

Студентки групи СОукр 60-18
 факультету германської філології,
 форма здобуття освіти: денна,
 освітньо-професійна програма Українська мова і
 література, англійська мова, редагування освітніх
 видань,
 спеціальність 014 Середня освіта,
 спеціалізація Українська мова і література,
Мороз Юлії
Василівни

Допущена до захисту
 «__» _____ року

Завідувач кафедри

 (підпис)

 (ПІБ)

Науковий керівник –
 доктор філологічних наук,
 професор Валюх Зоя Орестівна

Національна шкала _____
 Кількість балів _____
 Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2019

Ministry of Education and Science of Ukraine
Kyiv National Linguistic University
Department of Ukrainian Philology and Slavic Studies

DIPLOMA PAPER

**TEXT-FORMING POTENTIAL OF PARCELING CONSTRUCTIONS IN
UKRAINIAN FICTIONAL DISCOURSE (THE STUDY OF FICTION
TEXTS WRITTEN BY V. LYS)**

YULIIA MOROZ

Group SOukr 60-18

Department of Germanic Philology

Research advisor

Prof. **ZOYA O. VALIUKH**

KYIV 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЯВИЩА ПАРЦЕЛЯЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ.....	7
1.1. Поняття про неповні речення	7
1.2. Класифікація неповних речень	9
1.3. Парцельовані речення як різновид неповних речень	12
1.3.1 Поняття парцеляції.....	12
1.3.2 Класифікації парцельованих конструкцій.....	20
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....	27
2.1. Парцеляція на базі простого речення.....	27
2.1.1. Парцелювання однорідних присудків.....	28
2.1.2 Парцельовані означення.....	31
2.1.3. Парцельовані додатки.....	33
2.1.4. Парцельовані обставини.....	35
2.2. Процес парцелювання складних речень.....	37
2.2.1. Парцелювання сурядних частин.....	38
2.2.2. Складнопідрядні парцельовані речення.....	40
2.2.3. Безсполучникові парцельовані речення.....	44
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. ТЕКСТОТВІРНІ ФУНКЦІЇ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....	48
3.1. Роль парцелятивів у формуванні цілісності та інформативності художнього тексту.....	48
3.2. Уточнювальна функція парцелятивів.....	55
3.3. Тексторозвивальна функція парцелятивів.....	60
Висновки до розділу 3.....	66
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	71
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	77
SUMMARY.....	78

ВСТУП

Актуальною на сьогодні залишається проблема з'ясування поняття «парцеляція», адже у наукових працях воно часто ототожнюється з іншими схожими явищами, наприклад сегментизацією чи приєднувальною конструкцією. Попри те, що є немало сучасних досліджень парцельованих конструкцій (І.Алексєєнко (2006), Ю.Богоявленська (2003), О.Зелінська (2002), В.Кухарєва (2003), Н.Писаренко (2000), О.Цумарєва (2003), Т.Шевченко (2007) та інші), недослідженим є текстотвірний потенціал парцельованих структур та особливості парцельованих конструкцій, що передбачає розкриття їхньої ролі у механізмі текстотворення, вичленування основних текстоутворювальних чинників, осмислення їхнього статусу в інформаційно-стильовому і функціонально-жанровому просторі мови. Усе це засвідчує необхідність переосмислення розмежування поняття парцеляції зі схожими явищами та створення єдиної класифікації парцельованих конструкцій, що вплине на розвиток дослідження текстотвірних функцій парцеляції.

Метою дослідження є схарактеризувати структурно-семантичні особливості та стилістичне призначення парцельованих конструкцій в українському художньому дискурсі.

Поставлена мета зумовила потребу виконати такі **завдання**:

- проаналізувати основні підходи до витлумачення парцельованих конструкцій в сучасному мовознавстві;
- з'ясувати суть та функційну специфіку поняття парцеляція: описати види парцельованих конструкцій;
- дібрати мовні втілення явища парцеляції в художніх творах;
- класифікувати парцельовані конструкції за структурою, семантикою, функцією;
- визначити текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій;

- схарактеризувати домінантні моделі парцельованих конструкцій за семантикою та функцією.

Об'єктом дослідження слугують парцельовані конструкції на базі простого та складного речення, вибрані з художньої мовотворчості Володимира Лиса, а саме з творів «Століття Якова» та «Соло для Соломії».

Предметом дослідження є структурно-семантичні моделі парцельованих конструкцій та їх функції на базі простого речення (парцельовані присудки, парцельовані додатки, парцельовані означення та парцельовані обставини) і на базі складного речення (парцеляція сурядних частин, парцеляція підрядних частин та безсполучникова парцеляція).

Методи дослідження. У роботі як основний застосовано описовий метод для вивчення парцельованих конструкцій у структурному, семантичному, граматичному аспектах; прийом систематизації, за допомогою якого парцеляти класифікуються за розташуванням, функцією в реченні, типом інформації, що вони надають. Також було використано структурний метод для структуризації парцельованих конструкцій та метод стилістичного аналізу для розкриття текстотвірних функцій парцельованих структур. Крім того, використано метод кількісних підрахунків для кількісно-якісної характеристики функціонування парцелятив у досліджуваних художніх текстах.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в уточненні поняття парцеляції, поглибленні знань про специфіку функціонування парцельованих структур у художніх текстах, установленні текстотвірного потенціалу парцельованих конструкцій, з'ясуванні їх текстотвірних функцій у художніх текстах В. Лиса.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані у вивченні курсу «Сучасна українська літературна мова» (розділи «Стилістика», «Синтаксис»), а також при опануванні університетських спецкурсів «Актуальні проблеми українського синтаксису», «Нові явища в українському синтаксисі» та на

факультативах з української мови в школі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи викладено в доповіді на Міжнародній науково-практичній конференції «До світу через мови» (2019, Київ).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, змісту, першого теоретичного розділу, другого та третього практичних розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку джерел використаної літератури та ілюстративних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЯВИЩА ПАРЦЕЛЯЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1. Поняття про неповні речення

Найменшою одиницею спілкування є речення. За визначенням І. П. Ющука (1998), речення – це осмислене сполучення слів або окреме слово, граматично й інтонаційно оформлене як відносно закінчена цілість, що несе певну інформацію. «Це основна граматично оформлена, інтонаційно оформлена комунікативна мовна одиниця, в якій формується й виражається думка, що відображає частинку реальної дійсності і показує різні відношення повідомлюваного змісту до буття» (Пономарів 2008, с.237). Неповні речення широко вживаються в сучасній українській літературній мові, особливо в її розмовному та художньому стилях. За визначенням К. Шульжука (Шульжук 2004), неповними називають речення, у яких одна з ланок їх будови не вимовляється, але фіксується свідомістю.

На думку А. Загнітка (Загнітко 2009), термін «неповне речення» вперше увів М. Осадца, який вважав, що неповні речення утворюються в результаті пропуску головних членів речення (підмета, присудка або зв'язки). Пропуск другорядних членів речення, за цим підходом, не може зумовити неповноту речення.

За К. Шульжуком (Шульжук 2004), термін «неповне речення» належить М. Гречу, на думку якого, неповними є такі конструкції, у яких пропущений будь-який член речення.

Неповними називають прості речення, у яких пропущено один чи кілька необхідних для граматичної структури речення членів, що легко встановлюються з контексту чи ситуації. А. Загнітко визначає неповне речення як «синтаксичне утворення, в якому одна з ланок його будови не вимовляється і водночас фіксується свідомістю» (Загнітко 2009, ст.59).

Ф.Буслаєв зазначав, що пропущеними можуть бути тільки головні

члени речення (цит. за Караман 2011). П. Фортунатов трактував речення як вираження психологічного судження, що за умови вираження обох членів психологічного судження граматичним складом речень речення є неповним (цит. за Караман 2011). О.Пешковський вважав неповними реченнями такі, у яких не вистачає одного або кількох членів. Він виокремив кілька типів неповних речень: без підмета, без присудка, без дієслівної (в т.ч. і нульової) зв'язки, з дієслівною зв'язкою, але без предикативного члена тощо. Мовознавець О. Шахматов розмежував неповні та односкладні речення. Неповні речення з пропущеними підметами він називав «недостатніми», з пропущеними присудками – «порушеними», з пропущеними складниками підмета чи присудка – «дефектними» (цит. за Караман 2011).

Лінгвісти й досі трактують неповні речення по-різному. На думку одних учених, неповними є такі речення, неповнота яких зумовлюється контекстом чи ситуацією. Інші неповними вважають речення з відсутнім членом, потреба в якому зумовлюється граматичною структурою цього речення тощо.

Різні погляди на неповні речення висловлювали й українські мовознавці. Так, О. Партицький називав їх «догадними реченнями», про пропущені члени яких необхідно було здогадуватися (цит. за Караман 2011). В. Сімович визначав неповні речення як «промовчані речення». Л. Булаховський неповними реченнями називає такими, які характеризуються відсутністю будь-якого члена, потреба в якому впливає з граматичної структури цього речення (цит. за Караман 2011).

Отже, неповні речення є ущільненими варіантами повних речень. Вони можуть бути двоскладними та односкладними. Наслідком неназваного (неназваних) члена речення є перерваний синтаксичний зв'язок. Наприклад, у конкретній ситуації, зрозумілій для касира і покупця, цілком природним є використання речень типу: Це ваш? (хліб); Це ваша? (шинка); Це ваше? (молоко). Використання займенників у чоловічому, жіночому та середньому роді зумовлюється потребою їх узгодження з неназваним членом у роді,

числі, відмінку.

Найчастіше пропускаються головні члени речення, хоча можуть пропускатися речення з будь-яким другорядним членом. Пропущені члени речення можуть встановлюватися:

1. З попередніх і (спорадично) наступних речень, наприклад: *Прийшли батько й сестри. Посадили над козаком явір та калину* (Т. Шевченко). У наведеному реченні пропущено підмет «батько й сестри», який можна встановити з попереднього речення. *Місяць заглянув у вправлені в олово шибки вікна. Освітив шмат білої стіни з маленьким килимком* (Ю. Мушкетик). У цьому реченні пропущено підмет *місяць*, який встановлюється з попереднього речення.

2. З конкретних обставин мовлення: – *Ось зараз візьму барбару та виб'ю з тебе ті думки* (Ю. Мушкетик). У цьому реченні пропущено підмет, виражений особовим займенником *Я*. *Умів скрутити все – підкову, повіддя норовистого коня, потаємний, погрозливий рокіт юрби* (Ю. Мушкетик). У цьому реченні також пропущено підмет, виражений займенником *він*.

3. Зі структури та змісту самого неповного речення: *Садок вишневий коло хати* (Т. Шевченко). Або *За садом царина і поле* (М.Драй-Хмара). Такі речення називають еліптичними (грец. *elleipsis* – нестача, пропуск). Для таких речень характерним є те, що будь-хто з мовців може домислити свій присудок. Наприклад, у реченні *Садок вишневий коло хати* можна домислити присудки: *є, знаходиться, стоїть, гудить, росте, цвіте, шумить, біліє, квітує*. Отже, функціонування неповних речень зумовлюється контекстом і ситуацією, а також структурою і змістом самого неповного речення. Саме ці показники взято за основу класифікації неповних речень.

1.2. Класифікація неповних речень

За визначенням С. Шевчук, неповними називаються «прості речення, в яких пропущено один чи кілька необхідних для граматичної структури речення членів, що легко відновлюються з контексту чи ситуації» (Шевчук 2007, с.529). Наприклад: *Ой, у полі червона калина* (народна творчість).

Тобто, пропущеним членом можу бути присудок *є, стоїть, росте* та інше.

Пропущеними можна вважати тільки ті члени речення, відсутність яких призводить до семантичної або структурної неповноти речення.

За структурними і семантичними ознаками серед неповних речень виділяють переважно такі різновиди: контекстуальні, ситуативні та еліптичні. Деякі з українських дослідників (М.Я. Плющ, О.Д. Пономарів, І.Р. Вихованець та ін.) поділяють неповні речення на такі дві групи:

- а) речення структурно і семантично неповні (контекстуальні та ситуативні);
- б) речення структурно неповні, але семантично повні (еліптичні).

Основну групу неповних конструкцій становлять речення структурно й семантично неповні, їх поділяють на контекстуальні й ситуативні.

Контекстуальними називають неповні речення, випущений член яких допомагає встановити суміжний текст: *То дзвенітиме і свистітиме тиша, яка на ту мить поміняла свою барву. Зараз вона теж інша. Зелена, важка, в росі і надвечірній імлі...* (Ю. Мушкетик).

Ситуативними називають неповні речення, відсутній член яких допомагає встановити ситуація: – *Чуєш, питаю?* – *Та чую* (Ю. Мушкетик).

Структурно неповними, але семантично повними називають еліптичні речення. У цих реченнях пропущений присудок, який не встановлюється з контексту чи ситуації. Уявлення про цей присудок одержуємо з власного змісту й будови цих речень, а точніше, з семантики і форми залежних обов'язкових другорядних членів – додатка чи обставини: «*Ми на півночі Італії*» (Люко Дашвар).

За визначенням дослідника української мови М.Я. Плющ, «еліптичним називають речення, специфікою структури яких є відсутність дієслівного присудка, що не встановлюється з контексту чи ситуації. Такі речення самостійно функціонують у мові, а уявлення про неназваний член впливає із змісту речення. Еліптичні речення, незважаючи на пропуск (еліпсис) головного члена, не потребують ні контексту, ні ситуації для передачі інформації, вона вичерпно виражається всією конструкцією» (Плющ

1998, с.348).

Отже, еліптичні речення є структурно неповними. Семантично ж вони повні, бо «за відсутності лексичного вираження присудка семантичне навантаження припадає на семантично і структурно обов'язкові другорядні члени речення – обставини й додатки, які залежать від «нульового присудка» (Шевчук 2007, с. 530).

Неповними можуть бути як двоскладні, так і односкладні речення. Тому «не слід змішувати односкладні повні речення, в яких ніколи не буває підмета (безособові, узагальнено-особові, неозначено-особові, означено-особові, інфінитивні), з неповними двоскладними реченнями, в яких підмет пропущений; чи односкладні повні речення, в яких ніколи не буває присудка (номінативні), з двоскладними реченнями, в яких цей присудок пропущений» (Шевчук 2007, с.531). На думку С. Шевчук, пропущений підмет або присудок у двоскладних реченнях можна встановити «з контексту, ситуації чи наявних другорядних членів речення, а в односкладних реченнях наявність одного головного члена речення є їх найістотнішою структурною ознакою» (Шевчук 2007, с.531).

В багатьох випадках у неповних реченнях на місці пропущеного члена речення ставиться тире: 1) тире ставиться в неповному реченні на місці пропущеного присудка: *Перед образами – непогасна лампада* (Ю. Мушкетик); 2) якщо пропущено інший член речення, то тире може ставитися або не ставитися залежно від паузи: – *Цю ікону – до мого куреня, – наказав підпаламареві, вказавши на козака, що бився з турком. По тому вернувся до січової канцелярії* (Ю. Мушкетик); *А вода по каменю, а вода по білому...* (Ю. Мушкетик).; 3) тире не ставиться в еліптичних реченнях, якщо немає спеціальної паузи: – *Якого ж ти роду-племені? Як звати? Мене — Кирилом* (Ю. Мушкетик).

1.3. Парцельовані речення як різновид неповних речень

За умовами пропуску головних чи обов'язкових членів речення, А. Загнітко (Загнітко 2009) неповні речення поділяє на кілька видів: власне-неповні та еліптичні. Власне-неповні так само поділяються на контекстуальні, ситуативні, парцельовані й обірвані.

Парцеляція – це мовленнєве членування єдиного системного цілого, унаслідок чого утворюються неповні речення, наприклад : *Я нещодавно мав з ним розмову. І приємну, і зрозумілу обом* (А.Яна) і *Нещодавно повідомлялося у пресі, що вже спіймано. Їх обох* (З газ.).

З-поміж парцельованих структур виокремлюються:

1) неповні парцельовані конструкції, що виражаються однорідними членами з уточнювальним, пояснювальним або іншим аспектом, наприклад: *Ми скликали зібрання виборців і він представлявся виборцям. Промовляв* (І.Франко). *Я старий чоловік. Бідний чоловік* (І.Франко). *На Чубинського напав тепер страх. Ганебний, підлий страх* (О.Довженко);

2) власне парцельовані конструкції, що становлять граматично залежні компоненти попереднього речення, один або кілька його другорядних членів. Інтонаційно оформляються як окремі речення з метою комунікативного навантаження: *Я скучила за дивним зойком слова. Мого народу гілочка тернова* (Л.Костенко). *Він твердо ставить кам'яну стопу. Йдемо крізь ніч, крізь бурю у степу. Крізь дощ і сніг, дебати і дебюти* (Л.Костенко).

1.3.1. Поняття парцеляції

Мовознавець В. П. Ачилова (Ачилова 2011) слушно зазначає, що серед виражальних засобів сучасної української літературної мови є такі синтаксичні структури, які відзначаються оригінальністю форми через експресивні зміни структури простого чи складного речення. До них належать такі явища, як еліпс, замовчування, повтор, асиндетон (безсполучниковість), полісиндетон (багатосполучниковість), інверсія, синтаксичний паралелізм, риторичне питання, сегментація, парцеляція та ін.

Поняття і термін «парцеляція» є досить уживаними у лінгвістичній

літературі, присвяченій синтактико-стилістичним аспектам мовлення. Вперше такі лексеми як «parcelles» та «style parcellaire», які повністю відповідають суті самого явища: розчленування єдиного цілого на складові його частини, ввів французький мовознавець Марсель Коен (Cohen M.).

За нашими спостереженнями та аналізом наукової літератури, досить часто сам термін тлумачиться неоднозначно і, як результат, має багато синонімічних найменувань, які мовознавці можуть вживати взаємозамінно, чи по-різному трактувати у своїх наукових працях. Поряд із терміном «парцеляція» використовуються «сегментація» (Ш. Баллі, О.О. Реферовська, Н.О. Шигаревська), «сепаратизація» (О.О. Андрієвська), «приєднувальні конструкції» (В.Г. Гак, О.О. Реферовська), «ізоляція» (Є.Г. Ризель, Є.І. Шендельс), «приєднання» (О.В. Колесніков), «відкриті (зсунуті) конструкції» (В.В. Виноградов), «комунікативні структури з додатковою рематизацією семантико-синтаксичних конструкцій» (Л.П. Чахоян) і тому подібне.

Проте, більшість учених поділяють думку, що парцеляція – це:

- 1) синтаксичний процес, суть якого полягає у розчленуванні єдиного синтаксичного цілого на самостійні одиниці;
- 2) парцельована конструкція складається із парцеляту (що містить тему висловлення) та базової частини (що представляє рему);
- 3) явище, яке з плином часу отримує все більше поширення і, відповідно, є актуальною проблемою дослідження.

Отже, вивчення парцеляції як явища синтаксису, що не є літературною нормою в класичному розумінні синтаксису української мови, але є універсалією мовлення, може збагатити висловлення та змістити його комунікативний центр через парцелювання.

Термінологічна енциклопедія за редакцією О.О. Селіванової (Селіванова 2006) називає парцеляцією синтаксичну універсалію мовлення, що передбачає побудову повідомлення шляхом розділення речення на кілька самостійних висловлень, інтонаційно та графічно відокремлених, проте єдиних за змістом. Парцельовані висловлення комунікативно виділені,

переважно є ремою у загальному змісті події (Ачилова 2011). Варто звернути увагу, що результатом парцеляції є стиснення інформації за допомогою чіткого виокремлення деякої мовної структури. Парцельовані конструкції можуть використовуватися мовцем із метою змістового виділення, динамізації чи сповільнення, увиразнення, експресивізації певного фрагмента висловлення. Парцелят привертає увагу реципієнта на логічно значущу деталь, яку хоче виділити автор, при цьому граматична перерваність зв'язку слів у реченні виступає як синтаксичний засіб її акцентування.

На думку О. Іванчикової (Іванчикова 1986), явище парцеляції зумовлене, передусім, екстралінгвістичними чинниками: прискорення сучасного ритму життя й необхідність у зв'язку з цим передавати інформацію більш виразним та швидким способом. Власне парцеляція і виступає таким мовним явищем, що характерне сьогочасній мові й задовольняє вимоги чіткості та економії синтаксичної конструкції, а отже економії мовних засобів.

Вперше термін „парцеляція” у сучасному значенні був використаний професором А.Ф. Єфремовим у праці «Мова М.Г. Чернишевського» (1951 р.). Під парцеляцією він розумів прийом, який «розламував» речення на частини, перетворюючи їх в еквіваленти самостійних речень, деформує структуру речення своєрідним порядком (розставлянням) розділових знаків, що порушувало загальноприйняті правила.

Теоретичний аналіз цього феномену був викладений у дисертаційному дослідженні Ю. В. Ванникова «Явище парцеляції у сучасній російській мові» (1965). Автор описав парцельовані конструкції, вивчив деякі їх структурні типи та логіко-семантичні, експресивні особливості. Попри те, що робота датується 1965, вона є важливим підґрунтям та основою написання подальших робіт сучасних мовознавців.

Починаючи з середини 60-тих років, коли парцеляція привернула до себе пильну увагу лінгвістів, вона ототожнювалась із приєднувальними конструкціями (Реферовська 1973; Валгіна 1991; Гак 2000) або розглядалась

як частина розвинутої системи приєднання (Платонова 1973; Турсунов 1975).

У кінці 60-тих – 70-тих років мовознавці найбільше досліджували: 1) структурні особливості парцельованих конструкцій (Г. Рибаківа 1969; В. Стрельцов 1974); 2) їх інтонаційні характеристики (Р.П. Лисиченко 1972; Л.С. Сержан 1973); 3) їх експресивність та стилістичні особливості (В. Платонова; Б. Турсунов 1975).

70-ті роки були відзначені підвищеним інтересом до семантики. Проблеми, що розроблялись у цей період, були пов'язані з дослідженням структурно-семантичних особливостей парцельованих (приєднувальних) конструкцій, а також із вивченням їх архітектонічної функції (Ступакова 1975; Л. Рижикової 1978).

Наприкінці 70-тих років окреслився новий напрямок розвитку загальної лінгвістичної теорії – прагматика. З'явилися роботи, що були присвячені визначенню комунікативно-прагматичних функцій парцеляції та приєднувальних конструкцій (Л.С., Суровенко 1982; О. Вільчицька 1991). У 80-ті роки детально були проаналізовані комунікативні особливості парцельованих конструкцій (праці О. Сковороднікова 1981; В.В. Кузнецова, 1986; О. Скоробагатова 1990).

Наступний етап мовних перетворень випав на середину 90-тих і приділив значну увагу експресивним синтаксичним структурам (враховуючи й парцельовані конструкції). Під впливом тенденцій постмодернізму розпочався період формування нових нестандартних умов та варіантів парцеляції (зокрема, з'явилися різновиди графічного розчленування тексту: абзацне розташування компонентів, вертикальний пробіл тощо).

Отже, аналіз літератури дає змогу зробити висновок про те, що парцеляція є достатньо широким синтаксичним процесом, який охоплює різні види розчленованих структур, а терміни «парцеляція», «приєднувальні конструкції», «сепаратизація» і тому подібне до цих пір не знайшли свого остаточного визначення і по-різному трактуються мовознавцями.

У цьому контексті слушним є зауваження Андрієвської (Андрієвська 1969), яка обґрунтовує необхідність чіткого розмежування цих понять. Лінгвіст пише, що зазвичай під парцеляцією розуміється будь-який вид «крайнього відокремлення», синтаксичного розчленування, що маркується крапкою. Це найбільш узагальнюючий термін (особливо у російській лінгвістичній традиції). Однак, як типи «крайнього відокремлення» (парцеляції) необхідно виокремлювати сепаратизацію та приєднувальні конструкції. Дослідниця визначає сепаратизацію явищем, коли синтагма (слово, група слів, речення) проявляє певні логіко-граматичні відношення до базової структури і, як наслідок, може виступати у ролі члена речення або ж як складова частина базової структури, що є відокремленням. Приєднувальні конструкції, на її думку, виражається тим, коли такий логіко-граматичний зв'язок між синтагмою і базовою частиною майже відсутній, а складові піддаються лише більш або менш суб'єктивній інтерпретації на основі контексту, підтексту висловлення тощо. Отже, приєднувальні конструкції додають до головного висловлення певні повідомлення, зауваження, пояснення, а не членують його.

Ще більш рішуче й раціональніше вирішує дану проблему О. Іванчикова (Іванчикова 1968), яка під парцеляцією розуміє певний прийом експресивного синтаксису письмової літературної мови, сутність якого полягає у розчленуванні синтаксично зв'язного тексту на інтонаційно відокремлені відрізки, що маркуються крапкою. Особливо цінним у цьому формулюванні представляється визначення парцеляції як прийому письмової мови, що дає можливість протиставити її (парцеляцію) приєднувальним конструкціям – природному явищу усного мовлення. Така опозиція дозволяє розмежувати їх за психолінгвістичними, естетичними критеріями та зрозуміти їх генетичний зв'язок.

У своїх дослідженнях О. Іванчикова (Іванчикова 1968) виокремлює дві основні групи парцельованих конструкцій:

- 1) конструкції, парцеляція яких структурно спрощена;
- 2) конструкції, парцеляція яких структурно ускладнена.

Звичайно до першої групи відносяться парцельовані конструкції, що містять на початку парцеляту спеціальне слово – сигнал парцеляції, а також синтаксичні конструкції, що складаються із відносно незалежного граматичного парцеляту. До другої групи належать парцельовані конструкції з парцелятом – новим членом. Мовознавець зазначає, що структури другої групи характеризуються більшою експресивно-інформативною насиченістю.

Як бачимо, О. Іванчикова (Іванчикова 1968) пропонує при аналізі парцеляції з точки зору ступеня її структурного спрощення / ускладнення враховувати «роль парцеляту в синтаксичній організації даної конструкції», оскільки парцелят може бути новим членом за відношенням до базової структури або ж словесно представленим у базовій структурі. На її думку в конструкціях із парцелятом – новим членом, парцеляція є загалом більш ускладненою, на противагу конструкціям, представленим парцелятом у базовій структурі.

Застосування критерію «структурного спрощення / ускладнення парцеляції» дозволяє О. Іванчиковій (Іванчикова 1968) вибудувати достатньо диференційовану класифікацію парцельованих конструкцій. Утім ця класифікація має певні недоліки: 1) немає чіткої ієрархії структурних ознак, які б слугували основою класифікації; 2) серед названих властивостей не виокремлюється домінанта особливість, яка б у найбільшій мірі визначала емоційно-експресивну насиченість парцельованої конструкції (базової структури та парцеляту).

Класифікація парцелятів у М. Авласевича (Авласевич 1973) здійснюється «за ступенем їх залежності від базової структури». Вчений виділяє парцельовані конструкції простих та складних речень (останні повністю відносяться до легкопарцельованих структур).

Слід зазначити, що недосконалість згаданих класифікацій полягає ще й

у тому, що поняття «спрощеності», «ускладненості» того чи іншого різновиду парцеляції є дещо гіпотетичним (не перевіреним експериментально), а отже потребує ретельного дослідження та аналізу.

Розробляючи критерії класифікації парцельованих конструкцій, варто враховувати всі особливості даного синтаксичного явища сучасної мови: і сутність самого засобу парцеляції, і синтаксичні зв'язки частин комунікативно розчленованої структури, і ступінь близькості базової структури й парцеляту, або ж низки парцелятів, і міру їх емоційно-експресивної насиченості.

Отже, парцеляція, частотність якої в текстах сучасної літератури зростає, досить помітно відображає зміни в способі структурування висловлення як у плані змісту, так і у плані вираження. Парцельовані конструкції вирізняються лаконічністю, стислістю, емоційністю, невимушеністю, експресивною силою, підвищеною динамікою у передачі інформації. У зв'язку з цим, парцельовані конструкції формують особливий, своєрідний синтаксис, який отримав назву «актуалізуючого» (Арутюнова, 345), «експресивного» (Акімова 83), що протиставлений, певним чином, класичному синтаксису. Як вважає О. Іванчикова, власне основна роль парцеляції – «функція експресивного виділення тієї чи іншої частини висловлення» (Іванчикова 1986, с. 290). З метою акцентування найбільш суттєвих деталей загальної картини повідомлення, елементів поведінки героїв тощо, парцеляція може створювати ефект «уповільненого кадру» (за допомогою непередбачуваної паузи) або ж враження пришвидшення подій.

Парцеляція (від фр. *parceler* – поділяти на дрібні частини) – це «прийом стилістичного синтаксису, що полягає в розчленуванні цілісної змістово-синтаксичної структури на інтонаційно та пунктуаційно ізольовані комунікативні частини – окремі речення» (Мацько 1996, с. 369). Наприклад: *На воротях, виряджаючи нас, тужила мати. Сива, стара й безпорадна* (А. Головка).

А. Загнітко зазначає, що однією з основних причин сутнісних змін в

граматичному ладі є «посилення впливу розмовного синтаксису на письмове мовлення, домінуючий результат якого простежується на поступовому (а інколи й різкому) відході від «класичних» (усталених), синтагматично вивіренних синтаксичних конструкцій з експліцитно виявлювальними типами і формами синтаксичного зв'язку й адекватними смисловими відношеннями, що відображають структурну і смислову цілісність» (Загнітко 2008, с.136).

Найбільше розбіжностей викликає покваліфікування парцельованих і приєднувальних структур. Парцеляцію як явище експресивного синтаксису іноді ототожнюють або розглядають у межах приєднування, але йдеться хоча й про подібні, та далеко не ідентичні фігури. Так, поняття парцеляції увів до наукового обігу О.Ф. Єфремов у праці «Язык Н.Г. Чернышевского», вміщеній у «Вчених записках Саратовського педагогічного інституту» 1951 року (покликаємося на дані статті Н. П. Плющ «Парцеляція як засіб експресивного синтаксису»), де парцеляцією названо розчленування єдиної граматичної структури на частини.

Що ж до приєднувальних конструкцій, то до них зараховують іноді лише формально подібні структури, сутнісно абсолютно відмінні. Приєднування як синтаксичне явище, особливий тип зв'язку, одноплосинний із сурядністю та підрядністю, потрактовано в працях Л. В. Щерби, С .Є. Крючкова, Н. С. Валгіної, як відношення, що реалізується в межах гіпотаксису та паратаксису, – у О. М. Пешковського, І. О. Попової; як синтаксично-стилістичне явище його визначають В. В. Виноградов, М. С. Поспелов, О. І. Єфімов, Н. Ю. Шведова.

Л. Пац вважає (Пац 2004), що у сучасному розумінні, приєднування – це послідовне доповнення інформативного тла речення відповідними кваліфікаційно-характеризуючими величинами, що полягає у вираженні певних смислових відношень типу додавання, уточнення і характеристичності попереднього компонента: *Навіть здалеку було видно, якими захопленими очима він дивиться на неї. На маленьку, не дуже красиву, проте струнку і добре збудовану жінку з коротким волоссям* (Я. Дубинянська).

Дослідники парцеляції зазначають, що роздрібнення одного речення на два чи більше висловлень відбувається з метою виділення окремих членів речення або частин складного речення. Пунктуаційний поділ парцельованих конструкцій на частини фіксує не стільки формальний розрив синтаксичних зв'язків між ними, скільки актуалізацію цих частин, особливо другої й подальших. Парцеляція спрямована на членування ємного смислового тла з метою надання певному компонентіві смислової та інтонаційної самостійності.

Отже, парцеляція безпосередньо співвідноситься з актуальним членуванням, при цьому парцельований компонент виступає ремою. Наприклад: *Ми зустрілися з тобою на узліссі. Раннім ранком* (Я. Гоян). Як пише С. Г. Чорнобривець, підкреслення частин речення шляхом розчленування синтаксично і за смыслом зв'язаних компонентів на кілька висловлень – це особливий спосіб досягнення певного стилістичного ефекту. Тому парцеляція – це прийом експресивного синтаксису. Отже, експресивне виділення є основною, постійною функцією цього синтаксичного прийому на думку О. Ачилової (Ачилова 1986).

1.3.2. Класифікація парцельованих конструкцій

У мовознавстві виділяють такі основні типи парцеляцій: парцельовання підмета, присудка, додатка, означення, обставини, складносурядної конструкції, складнопідрядної конструкції, безсполучникового складного утворення. Крім того, Л. Кадомцева (Кадомцева 2003) виділяє ще абзацну та ланцюгову парцеляцію.

Індивідуальність парцельованих структур не обмежена лише специфічними ознаками їх смислової та ритмо-інтонаційної природи. Відомо, що будь-яке речення є органічною єдністю певного змісту і форми. Парцеляти не виходять за межі цього загального правила. Функціонально вони близькі до максимально відокремлених членів речення, хоч і не тотожні з ними, оскільки інтонаційно існують не як складові частини речення, а як

окремі, граматично самостійні речення. У більшості випадків парцельовані конструкції характеризуються синтаксичною однорідністю своєї формально-граматичної будови і найчастіше складаються з одного, двох або кількох членів, що виконують однакові синтаксичні функції в одному і тому ж відношенні. Парцельованими можуть бути:

- 1) відокремлені члени речення;
- 2) невідокремлені члени речення
- 3) однорідні члени речення;
- 4) частини складного речення.

Відомі також інші класифікації парцельованих структур, зокрема П.Дудика, А. Загнітка, Л. Кадомцевої, Ю. Ванникова.

Класифікація запропонована Юрієм Ванниковим (Ванников 1973):

1. Парцеляція відокремлених членів речення:
 - Парцеляція відокремлених означень;
 - Парцеляція відокремлених прикладок;
 - Парцеляція відокремлених обставин і додатків.
2. Парцеляція уточнювальних членів речення.
3. Парцеляція однорідних членів речення.
4. Парцеляція складного речення.

З-поміж парцельованих структур Галина Миронова (Миронова 2003) виділяє:

а) неповні парцельовані конструкції, що виражаються однорідними членами з уточнювальним, пояснювальним або іншим аспектом, пор.: Ми скликали зібрання виборців і він представлявся виборцям. Промовляв (І. Франко). Я старий чоловік. Бідний чоловік (І. Франко). На Чубинського напав тепер страх. Ганебний, підлий страх (О. Довженко);

б) власне-парцельовані конструкції, що становлять граматично залежні компоненти попереднього речення, один або кілька його другорядних членів.

Інтонаційно оформляються як окремі речення для комунікативного навантаження: Я скучила за дивним зойком слова. Мого народу гілочка

тернова (Л. Костенко). Він твердо ставить кам'яну стопу. Йдемо крізь ніч, крізь бурю у степу. Крізь дощ і сніг, дебати і дебюти (Л. Костенко).

Класифікацію парцельованих конструкцій зазвичай будують на структурних підставах, залежно від характеру парцелятивів (слово, словосполучення, речення), а також від їх кількості. Парцельовані одиниці потрібно відрізнити від сегментованих конструкцій, описаних у працях О. Пешковського (Пешковский 1956), О. Шахматова (Шахматов 1941), Г. Акімової (Акимова 1990), О. Лаптевої (Лаптева 2001) та інших.

Парцелят, як і саме висловлювання, не може існувати без певного контексту, тобто парцелят є функціонально залежним. Структурна схема парцелята, ґрунтуючись на основі речення, складається з предикативної ознаки і суб'єкта в їх відношенні одне до одного і об'єкта. Тому таку структуру можна назвати парцельованим реченням.

А. Загнітко класифікує парцеляти за типом парцельованої одиниці (Загнітко 2009):

- 1) парцельована підрядна частина;
- 2) парцельовані декілька підрядних частин, об'єднаних у межах однієї конструкції;
- 3) парцельований член речення.

Розрізняють такі основні типи парцельованих конструкцій: контактні й дистантні; одночленні та багаточленні; конструкції з парцелятом у вакантній та дублювальній позиції; з парцелятом, приєднаним на основі підрядного та сурядного зв'язку. «Ступінь парцеляції залежить від емоційно-психологічних умов мовлення, змістової важливості парцельованих членів, від їх граматичної самостійності в структурі речення» (Ющук 2003).

Залежно від того, яка частина конструкції виноситься в парцелят, змінюється актуальне членування вислову і відбувається переакцентуація всього фрагмента тексту. На можливість парцельювання будь-якого члена речення суттєво впливає його позиція.

За критерієм розташування, парцельовані конструкції можна поділити

на контактні та дистантні.

Наприклад: *Яків отримав осколки в ноги, стегна, бік, груди, зап'ястя. Кілька у череп і біля вуха* (Століття Якова, с.27). Парцелят *Кілька у череп і біля вуха* є контактним відносно базової структури.

Розрізняють також одночленні та багаточленні парцельовані конструкції, тобто конструкції з одним парцелятом або більше ніж з одним.

За наявністю чи відсутністю однорідних членів у реченні, позиція парцелята може бути вакантною (за їх відсутності) чи дублетною (за їх наявності). Зазвичай відчленовані головні члени речення розміщуються в дублювальній позиції: *Яків усміхнувся. Не засміявся, а посміхнувся* (Століття Якова, с.176).

Другорядні ж члени речення активно парцелюються в різних позиціях: *Місяць, що пливе небом, як крипа без весел. Жовтий і байдужий* (Століття Якова, с.37); *А Яків хоч і тоже жартував був ладен убити. Всіх трьох* (Століття Якова, с.137).

Парцельовані структури, як відомо, містять основну конструкцію – автосемантичну структуру й парцелят – синсемантичну структуру, що виступає в постпозиції, яка зумовлена актуальним членуванням парцельованого висловлення: нова інформація розташовується після основного повідомлення і вносить певний нюанс у зміст усього повідомлення. Парцелят зв'язаний з основною структурою особливими структурно-семантичними відношеннями. Здебільшого характеризують два типи парцеляції в межах простого речення, ґрунтуючись на специфіці відношень компонентів синтаксичної конструкції: інтенсіональну (прогнозовану) й екстенсіональну (непрогнозовану) парцеляцію (Шульжук 2004).

Парцеляція інтенсіональних компонентів структури речення об'єднує такі групи: підмет – присудок, присудок – додаток, присудок – обставина. Парцеляція екстенсіональних елементів уміщує всі різновиди атрибутивних компонентів, напівпредикативні конструкції, однорідні члени речення.

Охоплюючи структури монопредикативних та поліпредикативних речень, А. Сквородников розмежовує такі парцельовані конструкції: 1) сильна парцеляція, за якої й базова структура, і парцелят не мають структурної і смислової завершеності; 2) середня парцеляція, за якої або базова структура, або парцелят мають показник синтаксичного й семантичного завершення; 3) слабка парцеляція, якої зазнають складні безсполучникові речення, у яких жодна із частин не передбачає іншої.

Особливості взаємодії та співвідношення основної структури й парцелята дають змогу виявити критерії для розмежування типів парцельованого членування висловлення й на їх підставі розрізнити відповідні структурні моделі парцельованих конструкцій. Пропонуємо виділяти структурні моделі парцельованих конструкцій, ураховуючи такі загальні ознаки: 1) віддаленість парцелята від опорного слова та основної частини загалом; 2) позицію щодо основної частини; 3) поширеність парцелята; 4) кількість парцелятів у межах однієї конструкції; 5) синтаксичну роль парцелята в межах простого речення. Серед такої кількості різних класифікацій парцельованих конструкцій немає однієї загальноприйнятої. Кожна з них є важливою, адже таке складне явище як парцеляція важко охопити однією класифікацією, що включала б усі критерії.

Висновки до розділу 1

Мовознавці називають неповним реченням те, в якому одна з частин не вимовляється, але фіксується свідомістю мовця. До неповних речень більшість мовознавців, зокрема А. Загнітко (Загнітко 2009), відносять контекстуальні, ситуативні, парцельовані, обірвані й еліптичні речення. Отже, більшість дослідників вносять парцельовані речення до різновидів неповних речень.

Розробляючи критерії класифікації парцельованих структур, необхідно враховувати всі особливості цього синтаксичного явища та сутність засобу

парцеляції, тобто не лише семантико-структурні особливості, а й текстотвірні її функції. Також варто врахувати розташування і синтаксичні зв'язки частин висловлення: віддаленість базової структури від парцеляту, позицію парцелята відносно базової частини й ступінь їх емоційно-експресивної насиченості.

Отже, неоднозначна класифікація парцельованих конструкцій різними мовознавцями дає змогу зробити висновки про частотність її використання в текстах як сучасної літератури, так і більш давньої. Оскільки це явище, тобто така структурна зміна комунікативних одиниць, помітно змінює структуру висловлення як у плані змісту, так і у плані вираження.

Аналіз теоретичного матеріалу дає змогу зробити висновок, що більшість дослідників до характеристик парцельованих конструкцій включають їх лаконічність та стислість, емоційну забарвленість, невимушеність, експресивний потенціал та динамічність під час передачі інформації. Через це, парцельовані конструкції вибудовують особливий, авторський синтаксис, який можна назвати актуалізуючим, експресивним, таким, що у певних аспектах, є опозицією усталеному синтаксису. Як вважає О. Іванчикова та всі інші дослідники цього явища, однією з основних функцій парцеляції є функція «експресивного виділення тієї чи іншої частини висловлення». З метою акцентування найсуттєвіших деталей загальної картини повідомлення, елементів поведінки героїв, та будь-чого, що хоче виділити автор, парцеляція може створювати ефект як ефект уповільнення (наприклад, за допомогою непередбачуваної паузи), так і ефект динаміки, прискорення подій (наприклад, за допомогою коротких парцельованих однорідних присудків).

Проведений аналіз теоретичних джерел дає змогу висновкувати, що явище парцеляції наразі залишається актуальним питанням дослідження, оскільки парцельовані висловлення є достатньо вживаними у сучасній літературі і є рисою не лише українського синтаксису, а й рисою зарубіжних творів. Парцельовані конструкції є різними за своєю структурою,

частотністю використання, функціями, ступенем експресивності, а отже потребують подальшого ґрунтовного вивчення.

Попри значну кількість публікацій з даної проблематики, залишаються недостатньо розкритими аспекти функціонування парцеляції у текстах різних жанрів, не виявлені загальноприйняті особливості її структурної організації, відсутні дані щодо частотності вживання різних видів парцельованих структур, не проаналізовані стилістичні можливості парцеляції у текстах різних жанрів. Усі ці моменти є перспективами подальших теоретичних та практичних розвідок.

РОЗДІЛ 2.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

2.1. Парцеляція на базі простого речення

Аналіз досліджуваного матеріалу свідчить про неоднакову активність парцелювання різних членів речення на базі простих речень. Розгляд різних видів парцеляції в романах Володимира Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії» дає змогу стверджувати, що другорядні члени речення відокремлюються частіше, ніж головні. Насамперед це стосується синтаксичних структур з відокремленими обставинами, їх є найбільше. Друге місце посідають означення та додатки. Парцельовані присудки трапляються в романах В. Лиса значно частіше, ніж парцельовані підмети.

У межах простого речення активно парцелюються однорідні члени, для яких характерним є як дистантне, так і контактне розташування, хоча перевага все ж віддається останньому. Кількість відчленованих елементів може варіюватись від одного до чотирьох. Як правило, для головних членів речення є робочою дублювальна позиція. Для другорядних членів речення передовою є вакантна позиція, що виконує функцію уточнення, надання додаткової інформації, відтінків значень та смислів. На базі простого речення виділяємо парцелювання за віддаленістю від основної частини загалом: контактувальне, дистанційне.

У структурі простого речення найчастіше парцелюються другорядні члени речення, з-поміж яких найбільший потенціал парцелювання притаманний однорідним та відокремленим членам речення. Цьому сприяє їхня відносна самостійність у реченнєвій структурі та особливість їхніх синтаксичних зв'язків

Парцеляція другорядних членів речення сприяє розкриттю глибинної семантики тексту. Аналізуючи ідіостиль Володимира Лиса, слід звернути увагу на відчленовані обставини, які часто мають у тексті особливе ідейне

навантаження.

Членування компонентів з атрибутивною семантикою виступає як засіб емоційно-експресивного підкреслення ознаки, постає також засобом семантичного підкреслення, „посилення” парцельованого означення, підвищення його комунікативної значущості: *Покотилася сльози у Марії. Тихі й солоні* (Соло для Соломії, с.179).; *Не річ, а мій чоловік. Законний* (Соло для Соломії, с.253).

Значно рідше трапляється абзацне розташування парцелятив. Як зазначає Ю. Л. Старовойт, «використання абзацу під час парцеляції може змінювати синтаксичну та композиційну площину мовного відрізка, а також дає змогу значно розширити ряд предикативних і поліпредикативних одиниць, що зазнають парцеляції» (Старовойт 1993). Тобто абзацна парцеляція утворює інтонаційно незалежні одиниці, хоча граматико-семантична єдність між парцелятом та базовою частиною зберігається.

2.1.1. Парцелювання однорідних присудків

Відповідно до лексико-семантичних особливостей однорідних парцельованих присудків особливо виділяємо парцельовані конструкції однорідних присудків, що парцелюються, та належать до одного семантичного класу слів, тобто сприяють уточненню інформації, конкретизації першої частини висловлення в наступних частинах:

Парцельовані присудки займають здебільшого дублювальну позицію з переважно безсполучниковим зв'язком між базовою частиною та парцелятом: *Всередині якова ворухнувся страх. Ощетинився* (Століття Якова, с.83); *Вона зникла на другий день. Нічого не взяла* (Століття Якова, с.25); *Дорогою вона не промовила жодного слова. Стисла вуста* (Століття Якова, с.99); *Яків устає і приносить ще одну чарку. Ставить* (Століття Якова, с.222); *Враз відчув, хтось стоїть за спиною. Стоїть і дихає ледь чутно* (Століття Якова, с.234).

Парцельовані присудки зазвичай є контактними: *Він просто собі*

прилетів відпочити. І кусати Соломійку не збирається (Соло для Соломії, с.34); *Тривога її наростала. Повзла, мов змія по дорозі* (Соло для Соломії, с.78); *Здалося – щось дивне, вороже наближається до їхнього двору. Ось-ось ступить за ворота* (Соло для Соломії, с.28). Однак трапляються й дистантні присудки: *Щедрий вечір, котрий ставив віночок до свята Маланки, привів до хати Троцюків, по-вуличному Зозуликів, перебиранців. А їхній невістці Соломії, яку всі звали Соломкою, а чоловік Антін Соломинкою, подарував ще й особливу звістку* (Соло для Соломії, с.11).

Висока частотність парцеляції однорідних присудків пояснюється тим, що присудок передусім – член речення, що характеризується найбільшою частотою вживання. Парцелювання однорідних присудків містить у собі вияв двох важливих завдань: прагнення адресанта охопити увесь діапазон дій або станів предмета, звернути увагу адресата на неоднорідний вияв предмета. У цьому разі максимально виявляється прагматична категорія якості і кількості.

Парцельовані прості дієслівні присудки, займаючи постпозицію, стають семантико-стилістичними центрами контексту, семантично доповнюють предикати базової частини, допомагають автору глибше передати емоційно-психічний стан персонажа, його бажання чи наміри.

Парцельовані присудки, поєднані сполучниковим зв'язком, трапляються в тексті рідше: *Він здригнувся з несподіванки. Й поморщився* (Століття Якова, с.37); *От я й поїхала. І приїхала* (Століття Якова, с.214); *Мама Параска грішила. Або ж видавала бажане за дійсне* (Століття Якова, с. 24).

– *Ничого, мамо, – сказав Яків, але подумав, що нізащо в світі й нікому він Улянку не віддасть.*

Али й топитися теж не піде (Століття Якова, с. 24).

Як бачимо, винесення в останньому з наведених прикладів парцельованого присудка із залежним від нього членом речення в окремий абзац додає йому стилістичної ваги.

Єднальні сполучники допомагають зосередити увагу читача на значущості кожного наступного повідомлення. Непродуктивними щодо частоти вживання в досліджуваному тексті виявилися відокремлені присудки у вакантній позиції. Така конструкція є засобом конденсації висловлення, структурно водночас дозволяє розширити семантичні рамки базової частини речення.

Прикметно, що парцельовані присудки відповідно до окремої семантики можна поділити ще й за метою висловлювання: причини, заперечення, уточнення, способу дії. Наприклад, *Поїздка, що наче б спалила всі мости. **Не спалила*** (Століття Якова, с.115) – заперечення; *Скрипить лавка і скриплять його кості. **Розсохлися*** (Століття Якова, с.71); *Вона згодилася. **Здалася*** (Соло для Соломії, с.47) – причина; *Вона зникла на другий день. **Нічого не взяла*** (Століття Якова, с.92) – спосіб дії; *Дорогою вона не промовила жодного слова. **Стисла вуста*** (Століття Якова, с.99), *Німець про щось думав. **Міркував*** (Соло для Соломії, с.64); *Соломійка похолола. **Задерев'яніла*** (Соло для Соломії, с.64); *А за нею душа Соломіїна бігла. **І скімлила*** (Соло для Соломії, с.229) – уточнення. Автор використовує їх для більшої експресивності та розширення змісту висловлення.

Багато конструкцій у тексті є парцельованими присудками, що виражають послідовність подій, наприклад: *Яків повертається спиною до ворога. **Тоді рушає. Йде геть нахилившись*** (Століття Якова, с.169); *Соломія погладила пса, потім і до kota кинулася. **Оглянулася*** (Соло для Соломії, с.27). Нерідко такі присудки приєднані сполучниками: *Потім Соломійка відійде й погладить. **І візьме на руки*** (Соло для Соломії, с.113); *Випили і закусили. **І забалакали*** (Соло для Соломії, с.25).

2.1.2 Парцельовані означення

З-поміж синтаксичних структур з приєднаними означеннями найчастіше спостерігаються узгоджені парцельовані означення у вакантній позиції: *Опиратися не міг і вже ніколи не опирався – ціле літо й половину осені. Довгі й короткі водночас* (Століття Якова, с.31); *Над табором чипіла ніч. Чорна, похмура* (Століття Якова, с.164); *А вже як виздоровляти став, уже й літо збігало, десь по Спасі, раптом до їхньої палати ввійшла молода жінка. Доладна, струнка, добре збита* (Століття Якова, с.203); *Син – не зі сну, а наяву стояв перед ним. Постарілий, та ще зовсім не старий* (Століття Якова, с.231); *Яків торкається Улянчиної руки. Висушеної, поораної жилами* (Століття Якова, с.223); *День, що передував Другій Пречистій, був нічим не примітним осіннім днем. Сірим і захмареним* (Соло для Соломії, с.24); *А через місяців два прийшло письмо од Раїски. Василеві й адресоване* (Соло для Соломії, с.184). Значно рідше спостерігаємо означення у дублювальній позиції: *І дістає з кишені дзеркальце. Маленьке кругле люстерко* (Соло для Соломії, с.66).

Серед дистантних та контактних парцелятивів у опрацьованих текстах В. Лиса переважають останні. Наприклад: *Неїним вірним лицарем. Яких обох любить* (Соло для Соломії, с.66); *Сльози покотилися з її очей. Великі, мов горошини, що посипались з неба, – на щоки, на її долю* (Соло для Соломії, с.156); *Звук промчав за селом, серед поля. Такий тужний і розпачливий, що Соломія заціпеніла* (Соло для Соломії, с.179); *Тече, біжить, витікає літо. Сонячне й дощове, пахуче і... знову тривожне* (Соло для Соломії, с.226).

Проте трапляються і парцелятиви у дистантній позиції. Наприклад, *Руфина дивилася, і їй здавалося, що Соломійка справді не дівчинка, а пташка. Дивна, незбагненна. Не така як вона, Руфина* (Соло для Соломії, с.36); *Під неїним вікном стояв один заглядальник. Єдиний. Той самий* (Соло для Соломії, с.129).

В опрацьованому матеріалі переважають багаточленні конструкції,

хоча трапляються й одночленні. Серед одночленних конструкцій можна навести такі приклади: *Він очиськами вогника викресав. **Веселого*** (Соло для Соломії, с.124); *Під неїним вікном стояв один заглядальник. **Єдиний*** (Соло для Соломії, с.129); *Не річ, але мій чоловік. **Законний*** (Соло для Соломії, с.253).

Узгоджені означення можуть бути поширеними і непоширеними. Непоширені зазвичай виражаються прикметником чи дієприкметником. Наприклад, *Полилися сльози у Марії. **Тихі й солоні*** (Соло для Соломії, с.184). Поширені ж зазвичай виражаються прикметниковими чи дієприкметниковими зворотами. При чому таких означень може бути кілька. Наприклад, *Яків торкається Улянчиної руки. **Висушеної, поораної жилами*** (Століття Якова, с.223).

В аналізованому тексті фіксуємо також відпарцелювання неузгоджених означень. Наприклад: *Може ж, принесе таки звістку. **Від тої дівчини*** (Століття Якова, с.11); *Але у Якова виявилася рідкісна, четверта, група. **З мінусом*** (Століття Якова, с.112); *Порадник його, Якова! І родини* (Століття Якова, с.229). Такі означення можуть супроводжуватися тавтологійними прикладковими утвореннями, після яких розміщується власне парцельована, однокоренева до попередньої прикладка, наприклад: *Кім підходить і треться об ногу. До голови Якову проситься якась згадка. **Про kota. Про kota-вуркота. Вуркотиська*** (Століття Якова, с.11).

Трапляються також означення у формі прикладки: *А над лісом, над лісом, помічає він, крізь прогалину в деревах, коли вже лежить поруч знеможений, кружляє птах. **Шуліка*** (Століття Якова, с.58); *Нарешті вона згадала про старого. **Його! Свого старого діда*** (Століття Якова с.93); *Десь там, на сході, ледь-ледь сіріло, готувався пробудитися невільний день. **Весільний день*** (Століття Якова, с.38). Така прикладка може бути як непоширеною, так і поширеною: *На дереві коло хати, старійяблуні, сидівкіт. **Старий чорний котисько*** (Століття Якова, с. 15).

Однією з прикметних рис авторського стилю В. Лиса є привертання уваги до певного елемента речення за допомогою повторення цього елемента у вигляді парцелята, як наприклад: *І раптом тоді, коли з Оленкою сидів, як і тепер, чогось ота розмова постала, матері його, Параски, і сусідки, Федотихи. Тая розмова...* (Століття Якова, с. 21).

Такий повторюваний парцелят може бути значно доповненим, поширеним неузгодженим означенням, наприклад: *Той (Улянчин родич) встиг вдарити ще раз, але Яків зумів вирвати дрючка і загли в щелепу. Вся його злість вилілася в той удар. Злість цієї ночі й цих попередніх місяців* (Століття Якова, с. 34).

Вичленування означень посилює смислове значення висловлення, виконує функцію змістового центру синтаксичної конструкції. Зі стилістичного погляду такі парцельовані відрізки художньо увиразнюють авторські описи. Розташування парцельованих означень у позиції після означуваного слова є характерним для вираження експресії та емоційності художнього тексту. Така позиція увиразнює означення, «перетворюючи його у яскравий епітет, ставлячи його в умови, близькі до відокремлених зворотів, підкреслених інтонаційно» (Білодід 1973,с.223).

2.1.3. Парцельовані додатки

У романах також використовуються моделі з парцельованими додатками. Багаточленні парцельовані конструкції частіше трапляється в опрацьованих тестах. Наприклад: *Шкода, звісно, рубати. І цю сливку. І цюю яблуньку* (Соло для Соломії, с.277); *Заміж вийде. За доброго жениха, дасть Біг* (Соло для Соломії, с.31). Остання ілюстрація слугує поглибленням змісту непоширеної основної частини висловлювання. Одночленні конструкції також наявні в романах: *Бо пора мати дівку побіля тих гуцелів. Хлопчисьок* (Соло для Соломії, с.14); *Через тиждень потому на світанку, викричавши цілу ніч, родила Варка. Сина* (Соло для Соломії, с.228). У наведених прикладах парцелят виконує функцію деталізації, дає додаткову інформацію,

уточнює текст.

Серед дистантних та контактних парцельованих додатків переважають останні. Наприклад: *Вона боїться, але більше, ніж того, що станеться, боїться того, що буде потім. Неслави* (Соло для Соломії, с.65); *Вона сама була пташкою з обпаленим крилом. Білою відьмою* (Соло для Соломії, с.190). Такі додатки виконують відмінну змістову і стилістичну функцію. Вони повністю залежать від попереднього контексту, тобто не можуть існувати самостійно, і так щільно пов'язані, що окремо у змістовому відношенні не сприймаються. Проте трапляються і парцеляти у дистантній позиції: *На честь пресвятої Діви Марії. У котрої завтра іменини. І пречистої* (Соло для Соломії, с.25). *Руфина не скаже нікому, али вона, вона сама мусить сказати. Петрусеві й Павлуся. Неїним вірним лицарям.* (Соло для Соломії, с.66).

Варто зазначити, що така дистанційність розташування компонентів конструкції речення має емоційне забарвлення, а не вважається стилістично нейтральною. В таких реченнях логічний наголос падає на уточнювальний компонент, підкреслюється його роль, як ядра тієї чи іншої конструкції, адже контактність, незалежно від того, чи уточнюються головні чи другорядні члени речення, не є обов'язковими з точки зору синтаксису, а скоріше вибором автора. Отже, інверсійне розташування компонентів всередині конструкції, дистанційність компонентів парцелята можна вважати ознакою їх стилістичної маркованості.

Додатки, на відміну від означень, виявляють набагато меншу здатність до виокремлення у фразі, що здебільшого мотивовано їхньою внутрішньореченневою обов'язковістю та відповідною синтаксичною позицією, що є сильнокерованою і валентнозумовленою. Саме цим пояснюється нечасте вживання таких парцельованих членів речення.

Здебільшого в конструкціях прямий або непрямий додаток розташований у базовій частині, а один чи два додатки винесені в парцелят. У романах фіксуються додатки, що знаходяться в дублювальній позиції: *Вона справді не змогла лишатися вірною мертвому Петру. Мертвому коханому*

(Соло для Соломії, с.226); *Ви пробачте, але ви б просто поламали йому долю. Долю і життя* (Соло для Соломії, с.254). Значно продуктивнішою є парцеляція додатків у вакантній позиції: *Улянка витирає сльози. Шкарубкою, поораною, висохлою долонею* (Століття Якова, с.223]; *А Яків, хоч і тожже жартував, був ладен убити. Всіх трьох* (Століття Якова, с.137); *То була думка про те, що вона ще раз хоче побачити свого чоловіка. Ци хлопця* (Соло для Соломії, с.199); *Того, кому віддала своє тіло, довірила й душу. Себе саму до останку* (Соло для Соломії, с.268).

Отже, граматично непослідовне розташування компонентів висловлення створює враження авторської збентеженості, що успішно передається реципієнту, підсилює інтерес до читання твору, а також вдало імітує спонтанне усне мовлення чи розважливий хід думок.

2.1.4. Парцельовані обставини

Парцельовані обставини становлять найбільший відсоток серед парцеляції другорядних членів речення. За кількісною характеристикою у текстах переважають багаточленні парцеляти: *Голос її тремтів. Як і все її єство* (Соло для Соломії, с.62); *Перебиранці кудись зникають. З очей і наче б з пам'яті* (Соло для Соломії, с.13). Рідкісним явищем є парцеляція обставин у дистантній позиції. Значно частіше трапляється контактна парцеляція. Наприклад *А цей, дарований Богом і долею, дорогоцінний скарб потрібно пильно охороняти. Як усяку належну йому річ* (Соло для Соломії, с.104).

Дублювальна позиція не є характерною для парцельованих обставин у текстах В. Лиса і трапляється вкрай рідко: *А на Маланку вирішила для себе остаточно. Остаточно й трішечки бентежно* (Соло для Соломії, с.11). Відповідно більшість обставин займають вакантну позицію. Серед широкого кола обставинних значень, виокремлюємо відповідно до обставинної семантики парцеляти часу, способу дії, міри і ступеня, місця. Наприклад: *Я хоч і невіруючий, своєму 19 століттю належу, але згоден обвінчатись. Сьогодні ж, бо завтра від'їжджати* (Соло для Соломії, с.47); *Хай доля вам*

тико всміхається. По святах і буднях (Соло для Соломії, с.102)– часу; *Ті слова, той шепіт досі звучать у Настиних вухах. Не по нашому, поруському...* (Соло для Соломії, с.46); *Стояла б на місці. Пам'ятником на могилі відьми, відкрита для вогняних джмелів* (Соло для Соломії, с.131) – способу дії; *Соломійка знала – вона все одно бігтиме. Доки вистачить сил»* (Соло для Соломії, с.62); – міри і ступеня; *Здригалась, правда, як уявляла себе поруч з чужим чоловіком. На ліжкові* (Соло для Соломії, с.50); *...богом забуте містечко. Де недавно мешкали євреї* (Соло для Соломії, с.68); *Раз спинилася. Біля колодязя, що неподалік поганської дороги стояв, для подорожніх якраз і призначений* (Соло для Соломії, с.78); *З тої усмішки вилетіла велика сіра птаха й закаркала. Над їхньою хатою, над подвір'ям, над селом* (Соло для Соломії, с.189) – місця. Інколи семантика обставинних парцелятивів нечітка і може виражати одразу кілька значень: *Цього чоловіка вона ненавиділа. Як нікого ще в світі* (Соло для Соломії, с.275). У наведеній ілюстрації парцельовану обставину можна визначити як обставину міри і ступеня, чи як обставину способу дії.

Щодо частиномовного вираження, то найбільш продуктивними є відокремлення обставин, виражених прислівниками, до того ж у вакантній позиції: *А от про останні слова Тимоша сказав. Дослівно* (Століття Якова, с.222); *Поїхала й Уляна. Назавше* (Століття Якова, с.225); *Він теше і теше. Люто й затято* (Століття Якова, с.47). У наведених прикладах парцеляти, виражені одиничними прислівниками, структурно спрощують висловлення, але водночас роблять його семантично багатшим.

Трапляються також парцеляти – обставини мети, виражені інфінітивом, що займають вакантну позицію і є дистантними, наприклад: – *До колишнього старости пуйшов. Вони ж разом колись воювали. Той із солтисом дружить. За тебе просити* (Століття Якова, с. 47).

Парцельовані обставини можуть також виражатися й іменником у непрямому відмінку: *Знав, що покладе йому руку на плаче. А може, й на голову* (Століття Якова, с.234); *Він стояв на колінах, а вона його біла. По*

плечах, по голові (Століття Якова, с. 207); або порівняльним зворотом: *На дворі було прохолодно. Аж ніби морозно* (Століття Якова, с.38); *По ньому стріляють, але не влучають. Мовби граються* – з відтінком причини (Століття Якова, с.167); *Яків слухав і слухав. Плив начеб кудись* (Століття Якова, с.231). Такий стилістичний засіб надає висловлюванню ширшої візуалізації, а також допомагає автору виразити власні асоціації щодо змальованого образу чи ситуації.

2.2. Процес парцелювання складних речень

Крім парцелятів – членів речення, у тексті аналізованих романів поширені також парцеляти-речення. Такі парцеляти можуть приєднуватися безсполучниковим зв'язком або ж з допомогою підрядних сполучників, що дозволяє кваліфікувати парцеляти з цими сполучниками підрядними реченнями.

Парцеляція на базі складного речення є активним процесом, під час якого підрядна (одна чи декілька) чи сурядна частина відокремлюється в самостійне речення, що є структурно повним, але неповним за змістом. Це зумовлює дослідження семантичних, функційних та структурних особливостей парцелятів та парцельованих конструкцій в межах контексту. Використання парцеляції на рівні складного речення у художніх текстах зумовлене її текстотвірними функціями. Парцеляція складного речення сприяє цілісності та інформативності тексту, виконує тексторозвивальну функцію.

Експресивний стиль оповіді Володимира Лиса має тенденцію до змістового розвантаження складного речення. Комунікативно автономними стають окремі частини як складнопідрядних, так і складносурядних речень: *Я нікого не вбиватиму. Али не підходьте* (Століття Якова, с.39); *Та перед ним сиділа не дівчинка, а швидше досвідчена, майже стара жінка з молодим лицем. Що все визначила і зважила* (Століття Якова, с.29). Аналізоване явище парцеляції є однією з ознак

індивідуального стилю письменника. Парцелювання складносурядних і складнопідрядних речень має на меті актуалізувати важливу частину повідомлення. Найпоширенішою в обох романах Володимира Лиса є парцеляція підрядних частин речень: *Він уперше подумав про дивну владу жінки. Цієї ось над ним. Що геть його висмоктала й повела невідомо куди* (Століття Якова ,с. 39).

Неочікувана позиція підрядної частини увиразнює оповідь, надає додаткової вагомості змісту висловлення. Універсальною складовою у конструюванні роману є парцеляція предикативних частин складних речень . Серед складносурядних речень частіше парцелюються речення протиставних семантико-синтаксичними відношень між їх частинами, утворені за допомогою сполучників *але, а* : *Звісно, він так не мав учинити, як вчинив. Але того не вернеш* (Століття Якова, с.12); *Поки Уляна не сказала, що він її відвезе, але тільки до села. А сам вернеться на хутір* (Століття Якова,с. 34).

2.2.1. Парцелювання сурядних частин

У парцеляції складного речення із сурядним зв'язком між базовою частиною та парцелятом внутрішньореченнєві смислові відношення збережені. Серед таких конструкцій можемо виділити такі функційно-семантичні вияви сурядних частин:

- 1) єднальні смислові відношення: *То вона кудись бігла, то вже ніби й не бігла, а летіла, генби птаха, хотя і велика, а легка, і бачила під собою внизу й хату їхню (свекрушину, подумала, але поправилася, що таки їхню), й двір, і вулицю й квітучу нічийну вишню в кінці вулиці, навпроти хати старого Хоми Бадіяки. А тоді вже стала сама тою вишнею* (Соло для Соломії,с.18); *Вона ж звеліла спочатку роздягтися своїй внучці, а потім Степанові. А тоді взяла їхню одежу й вийшла з хати* (Соло для Соломії,с. 50) – найчастіше вживається для вираження послідовності подій;
- 2) протиставні чи зіставні смислові відношення: *Ніде нікого. Але чиясь незрима присутність відчувається* (Соло для Соломії,с. 28); *Могла*

слухати, як гуде бджола, дзичить комар, пізньої весни – гудуть хрущі над садом. Але джемелине гудіння чомусь по-особливому притягувало (Соло для Соломії, с.33);

3) розділові відношення між парцельованим сурядними частинами: *Світло якесь виходить від цієї дівки, – не раз казала собі Павлова мати. – Як не над головою, то всередині єго має* (Соло для Соломії, с.143) – репрезентують чергування подій у часі і просторі, створюють відкритість ряду парцелятивів;

4) приєднувальні смислові відношення: *Луциха молилася довго, а тоді стала і ще раз над Соломією помолилася. І взялася розпитувати, що в останні тижні почуває Соломія, коли саме нудить неї, чого найбільш їсти хочеться, на що дивитися* (Соло для Соломії, с.18).

У романах В. Лиса переважають конструкції з протиставними та єднальними емоціями, що дають змогу автору інтонаційно виділяти певні частини та ілюструвати контраст.

Парцелювання складносурядних речень з єднальними, приєднувальними та протиставними відношеннями не є спонтанним. Така парцеляція є результатом запланованого та стилістично мотивованого членування. У межах складносурядних речень вона зумовлена потребами зміни інтонування речення та необхідністю наголошення, виділення певної інформації, що сприяє не лише її актуалізації, а й інтонаційному вичленуванню. Така конструкція зберігає при цьому структурну і смислову взаємодію сурядних частин, що підтверджується смисловими відношеннями між ними. Також здатність до парцелювання складносурядних речень не мало залежить від взаємозумовленості частин, їх семантичної самостійності, самодостатності: *Так і йшла до Орісі, притримуючи важке намисто. А воно собі Марусю по животі – хльост, хльост, хльост!* (Століття Якова, с.21); *Нема за що зачепитися. І людей нема* (Соло для Соломії, с.119); *Стас почервонів від гніву. Та вона знущається з нього! Та вона просто підле стерво!* (Століття Якова, с.60).

Особливо значущим є парцелювання сурядних частин, які перебувають між собою в розділових відношеннях, оскільки в такому разі посилюється рівнозначність дій та ілюструється їхня рівно великість, витворюється тло рівноконкурентності: *Чи дурна. Чи бридка* (Соло для Соломії, с.118).

Складносурядне речення розривається інтонаційно. Цей розрив позначається розділовим знаком (крапкою), що надає парцельованій конструкції відповідного функційного навантаження та експресивності. Розмежування складносурядних структур з самостійними простими реченнями значно ускладнює послаблений граматичний зв'язок між базовим компонентом та парцелятом.

2.2.2. Складнопідрядні парцельовані речення

Одними з найбільш уживаних є парцеляти – підрядні речення, приєднані порівняльними сполучниками **мовби, начеб, ніби, як**. Попри те, що ці сполучники належать до порівняльних, вони нерідко приєднують парцеляти з додатковим значенням причини, наприклад: *Візок штовхав поперед себе і той візок чогось був особливо важким. Ніби віз на ньому двопудову гирю – таку колись легко підіймав* (Століття Якова, с.17). *Цієї миті, пам'ятає Яків, місяць зайшов за хмару. Мовби засоромився дивитися на двох побитих парубків* (Століття Якова, с.35); *Він схопив її за руки. Спробував зазирнути в ті – чужі, страшні, привабливі – очі. Не вдалося. Мовби самі очі втекли* (Століття Якова, с.42).

На порівняльну семантику, забезпечувану відповідним сполучником, може накладатися семантика способу дії, наприклад: *Вона встала, подала йому руку. Обоє вже на рівних стояли. Начеб одне одного й підтримували* (Століття Якова, с.53); або ж, відповідно, семантика мети: *Птах угорі зновика завмирає. Мовби справді прицілюється, аби каменем шугнути вниз* (Століття Якова, с.59); чи способу дії та міри і ступеня: *Щось наче вдарило Якова в тім'я. Перед очима шарахнуло. А тоді потилицю заохолодило. Мовби льоду хто приклав* (Століття Якова, с.73).

Власне порівняльну семантику вбачаємо, зокрема, у такому парцеляті:
 – *Віддайте Улянку, і я нікого не зачеплю, – сказав Яків, хоч його руки дрібно затряслись.*

Як і голос (Століття Якова, с.40).

Зауважимо принагідно, що винесення парцелята – підрядного порівняльного речення в самостійний абзац ще більше посилює авторський задум зацентувати увагу саме на ньому, посилити емоційну напруженість розгляданого уривка тексту.

Нерідко вдається автор і до використання парцелята – підрядного причинового речення, що починається сполучником **бо**, наприклад: *Лагідними були слова Улянчиного батька Федота: тобі ж ще тико сімнадцять, пужди, тоді й сватайся – за тою лагідністю насмішка зміїлася – й він те добре відчував. **Бо трійця була попереду, бо...*** (Століття Якова, с.30); *Яків [...] раптом подумав, що Валік чого доброго влюбитьсь. Тоді на його душу впаде ще один гріх. **Бо тая дівка...** Нитико ж наркоманка, али...* (Століття Якова, с.52). В обох наведених ілюстраціях привертає до себе увагу незакінченість парцелятів.

Для більшості парцелятів-речень (див. наведені вище) характерна вакантна позиція, проте зрідка фіксуються також пацеляти в дублювальній позиції, як-от: *Його слова про любов до Улянки відлітали кудись за вітром, що наче блукалець-гуляка забіг цієї миті до саду. Найбільше ж боявся іншої хвилини – коли **Федот і Федотиха покличуть Улянку. Коли вона скаже, що й мала сказати, що він уже знав [...]***(Століття Якова, с.30); – *Тебе не чіпатимуть, сусіде, – сказала Улянка й повернулася спиною, пішла собі, мовби нічого не було між ними. Мовби справді розмовляли двоє сусідів* (Століття Якова, с.49).

Спорадичним є вживання парцелятів – підрядних супровідних речень, як наприклад: *Десь там і Уляна була. Певніше, на останніх вечорницях. Як заведено було, з дівоцтвом прощалася. **Куди мав і він піти, та не міг*** (Століття Якова, с.37). Для манери письма В. Лиса, про що переконливо

свідчить аналіз матеріалу дослідження, характерна не тільки контактна позиція парцелята-речення, а й дистантна, як у наведеній у цьому абзаці ілюстрації.

Таким же рідкісним явищем у тексті твору є парцелювання допустових речень, наприклад: *Він теше і теше. Люто і затято. Нехай хоч сотня Петрів, Федотів, солтисів і поліцаїв приходить, і забирають ци вбивають* (Століття Якова, с.47).

Особливої уваги заслуговує парцелювання на базі складнопідрядних речень щодо особливостей вияву модальності, за якої парцеляти – це підрядні частини, модальне значення яких є частиною зовнішньосинтаксичного відношення інформації цілого складного речення до позамовної дійсності. Парцеляти вживаються для підсилення емоційно-експресивного навантаження висловлення.

У парцелятах, утворених на базі підрядних предикативних частин, продовжує діяти логічно-предикативний зв'язок, що об'єднує компоненти актуального членування (теми і реми) на рівні всього речення, водночас активізуються, відновлюються внутрішньореченнєві предикативні зв'язки на рівні частин.

Класифікацію парцельованих підрядних частин складного речення проведено за типами підрядних речень. Функціонують складнопідрядні речення з підрядними прогнозованими і підрядними непрогнозованими частинами. До прогнозованих частин належать парцеляти, що відповідають підрядним реченням зразка нерозчленованої структури:

а) означальні: *Стас раптом відчув себе малим і безпорадним. Як у далекому дитинстві, коли точно знаєш, що винуватий, а пояснювати – зайве, однаково ніхто не зрозуміє* (Століття Якова, с.25);

б) з'ясувальні: *Бо Генрик і його мати, поміркувавши, вирішили сказати німецькій владі правду. Тобто майже правду. Що бачили, як пан солдат Ганс-Йоахім, який у них квартирував, привів до себе якусь дівчину* (Століття Якова, с.21);

в) займенниково-співвідносні: *«І за німця того... Який мого Стьопку врятував* (Століття Якова, с. 28).

Парцеляція непрогнозованих складнопідрядних речень розчленованої структури, тобто з детермінантним значенням, є продуктивною в художній мові Володимира Лиса. Так, серед обставинних підрядних речень відзначені парцельовані види:

а) способу дії, міри та ступеня, порівняльні (що належать до речень нерозчленованої структури): *Ще більше знітився, навіть огленувся. Мовби справді вовків боявся* (Соло для Соломії, с.13); *Але джемелика гудіння дивним чином її проворожувало. Наче була в цьому якась тільки їй одній зрозуміла чарівна мелодія* (Соло для Соломії, с.33); *Соломійка зиркнула на брата – збентежений і виструнчений якийсь. Ніби його вже під ружо поставили* (Соло для Соломії, с.55);

б) часу: *Мені ніхто ніколи квітів на восьме березня не дарував. Тільки у школі... Коли вчителі змушували хлопців гроші на квіти збирати* (Століття Якова, с.253);

в) причини: *«Брехати не хотілося, а коли правду скаже, то може передумати чи мати Антонова переконати. Бо ж попередні рази, коли мала народити своїх гицеликів, до Луцихи не ходила* (Соло для Соломії, с.16); *Картина, яку побачила, здивувала й стривожила її. Бо ж панотець сидів на сходинках, що вели до храму, схиливши голову, а на його коліна поклала голівку маленька дівчинка* (Соло для Соломії, с.41); *Дівчатам хахоньки, а їй, Соломці, біда. Бо такі дві причепи з вечорниць проводжають, і стоять обоє, і не поступиться жоден – ніяк* (Соло для Соломії, с.59);

г) мети: *Вони терпеливо чекали, доки ця дівчина – вродлива, як оцей світ, пркрасна, як сонце, як небо, як найкрасивіший цвіт на землі – дозріє, аби ввійти до когось із них у хату господинею. Щоб це сталось вони готові були битись з цілим світом* (Соло для Соломії, с.52); *«І обов'язково будьте*

присутнім під час візиту лікаря. Щоб у Лідочки не виникло спокуси утаїти від вас його... рекомендації (Століття Якова, с.74);

д) з допустовим значенням: *Якби тітка не померла, на неї варто було донести. Хоча б за недодані п'ять тисяч, ціна яких тепер зовсім інша, ніж сімнадцять років тому* (Соло для Соломії, с.67).

Аналіз тексту роману «Століття Якова» з погляду використовуваності парцелятивів, їх структурних, семантичних особливостей та стилістичних функцій дає змогу стверджувати, що парцеляція – один з найулюбленіших художніх прийомів В. Лиса і володіє він цим прийомом майстерно. Парцеляції зазнають і члени речення, і цілі речення. Щодо позиції парцелятивів, то вона може бути як вакантною, так і дублювальною, як контактною, так і дистантною. Крім того, для авторської манери письменника характерне своєрідне нанизування парцелятивів. Такі конструкції можуть налічувати до чотирьох–п'яти членів, як наприклад: *Біля його вуха свистіла куля. У тому самому гайку, куди приходив щовечора, все ще на щось сподіваючись. Хоч знав, що Улянка більше не прийде. Ніколи не прийде. Тим більше, що жила тепер на іншому кутку* (Століття Якова, с.54), проте найчастіше спостерігаються одно-, дво- та тричленні конструкції. Подекуди такі конструкції закінчуються обірваним компонентом, як наприклад: *Хотів сказати з глумом, а вийшло начеб жалісливо. Мовби справді вибачався. Чи навіть просив прощення. Прощення?..* (Століття Якова, с. 55).

Серед парцельованих конструкцій на базі складнопідрядних речень переважають обставини мети, способі дії та порівняння. Такі структури дозволяють виділити важливий елемент та підкреслити його інтонаційно та графічно.

2.2.3. Безполучникові парцельовані речення

Парцеляція окремих елементів безполучникової складної конструкції допомагає увиразнити її зміст. Помітно, що парцеляція найчастіше

застосовується автором у безсполучникових складних реченнях з причиновими чи наслідковими відношеннями для передачі емоційної установки, заданої автором. Фраза, побудована в такий спосіб, стає чітко ритмізованою, симетричною, сповненою експресивними конотаціями. Наприклад, *Соломія виконувала всі Настині накази. До котиків підходила і гладила, навіть щочкою тулилася, відчуваючи лоскітливу прохолоду, на траву молоденьку, молочаєвими жовтими квітками густо всіяну, очі опускала* (Соло для Соломії, с.20).

Безсполучникова парцеляція речень – помітно менш уживана, хоч спеціальних кількісних підрахунків ми не робили. Проілюструвати її можна, зокрема, на таких прикладах: *Мама Параска грішила. Або ж видавала бажане за дійсне. Тиміш Вергун, Тимко, Тимофій Глушук не був ані банькуватим, ані витрішкуватим, а мав швидше виразні темно-горіхові очі* (Століття Якова, с.21).

У безсполучниковому складному реченні наявність парцеляції встановлюється лише через структурно-семантичну взаємозумовленість частин: *Беремо саме ці... Тут і Моцарт, і Бізе, й Чайковський* (Століття Якова, с.55); *Я й сам до ладу не знав, що воно означає. Заглянув у словник* (Століття Якова, с.58); *Вийшли з концерту в теплу київську осінь і обоє не захотіли йти додому. Весело їли в якомусь кафе сосиски, пили каву з молоком, а потім довго ходили пришишклими доріжками наддніпровського парку* (Століття Якова, с.302).

Членування можуть також зазнавати й безсполучникові складні утворення, що з-поміж інших складних речень найменше використані автором у романах: *Дочці заборонили й наближатись. Розстріляють* (Соло для Соломії, с.38); *А що було не до музики, то поставила його в сарай. Залило дощем* (Соло для Соломії, с.93). Парцеляція окремих елементів безсполучникової складної конструкції допомагає увиразнити її зміст. Помітно, що парцеляція найчастіше застосовується автором у безсполучникових складних реченнях з причиновими чи наслідковими

відношеннями для передачі емоційної установки, заданої автором. Фраза, побудована в такий спосіб, стає чітко ритмізованою, симетричною, сповненою експресивними конотаціями.

Серед парцельованих складних безсполучникових речень з однотипними частинами продуктивною є модель, у якій розчленування відбувається не лише на межі безсполучникових зв'язків, а й однорідних у простому реченні: *Самі збільшили випуск продукції. Самі її розвозили. Підвищили якість. Побудували нові цехи* (Століття Якова, с.299).

Складні безсполучникові речення з різнотипними частинами парцелюються значно менше. У більшості випадків вони представлені розчленованими синтаксичними конструкціями з причиновими, умовними та наслідковими відношеннями: *Практично для більшості думаюча меншість небезпечна. Потенційно саме меншість може підірвати більшість* (Століття Якова, с.68); *Хотіла любити його все життя. Вона й не вийшла за нього заміж* (Століття Якова, с.48).

Висновки до розділу 2

Аналіз романів В. Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії» дає змогу зробити висновок, що парцеляція є досить широким синтаксичним процесом, що являє собою різні види розчленованих структур. Явище парцеляції лишається актуальним на сьогодні, адже парцельовані конструкції часто вживаються у сучасній художній літературі. Парцельовані конструкції у романах різняться між собою за своєю структурою, семантикою, частотністю вживання та функціями.

За розташуванням пар з-поміж контактних й дистантних парцельованих конструкцій переважають перші, вони становлять близько 67% від загальної кількості аналізованих парцелятивів. Дистантні парцельовані конструкції становлять близько 33% відповідно. Багаточленні структури парцелятивів переважають над одночленними, їх відсоткове значення становить

62%. Конструкції з парцелятом у вакантній позиції трапляються значно частіше за парцеляти у дублювальній позиції. Аналізований матеріал дозволяє зробити висновок, що частіше вжито парцеляти приєднані на основі підрядного зв'язку, а значно рідше – на основі сурядного зв'язку.

Дослідження творів В. Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії» показало, що парцеляти можуть перебувати в будь-якій позиції відносно стрижневого речення (основної частини, бази), але переважає постпозиція. А приєднуватись до нього вони можуть як за допомогою уточнювальних слів, приєднувальних часток, єднальних і протиставно-зіставних сполучників, так і без них.

Проаналізувавши парцельовані конструкції, їх типи та структуру, можемо зробити висновок, що серед головних та другорядних членів парцельованих конструкцій, переважають другорядні (59%). Поміж другорядними членами парцельованих конструкцій найчастіше парцелюються обставини (54%), потім означення (27%) та додатки (19%). За кількістю компонентів у парцеляті одночненні (58%) переважають над багаточленними (42%). переважають контактні парцельовані конструкції.

За даними дослідження доведено, що використання значної кількості парцельованих конструкцій притаманне ідіостилю Володимира Лиса. Письменнику вдається зберегти виразне експресивне забарвлення розмовного стилю та звернути увагу читача на важливі семантичні елементи твору.

Зібраний матеріал свідчить про те, що класифікація парцелятив потребує подальших досліджень, адже залишаються нерозкритими багато аспектів та функціональних особливостей парцеляції, наприклад безсполучникова парцеляція простих речень чи парцеляція сурядних простих речень. А також не з'ясовані тенденції її розвитку у текстах різних стилів і жанрів.

РОЗДІЛ 3.

ТЕКСТОТВІРНІ ФУНКЦІЇ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

3.1. Роль парцелятив у формуванні цілісності та інформативності художнього тексту

Цікаві міркування щодо визначення терміна «текст» висловлює В. Русанівський в енциклопедії «Українська мова». За його визначенням, текст це «(від лат. *textum* – зв’язок, поєднання, тканина) – писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об’єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв’язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною темою і сюжетною заданістю» (Русанівський 2004). В енциклопедії також зазначено, що одиницею тексту є «реально вичленований найменший словесний масив, що складається з лінійно розташованої сукупності речень, об’єднаних у тем. і структурну цілісність, після якої йде ін. цілісність того ж рівня» (Русанівський 2004).

Щодо семантичної та структурної організації тексту дослідники зазначають, що «з семантичною і структурною організацією тексту органічно пов’язана його стильова визначеність. Відрізок тексту, більший чи менший за обсягом, структурно і за змістом замкнений, має певну свою стильову маркованість, характеризується набором стильових ознак, які, крім усього, відіграють ще суттєву роль у забезпеченні цілісності тексту» (Русанівський 2004).

Основними ознаками тексту, за І. Коваликом, є: цілісність; зв’язність; членування; лінійність; інформативність; структурно-смілова завершеність тощо. З огляду на це робимо висновок, що однією з визначальних ознак структури тексту є його когерентність, тобто цілісність – структурна, семантична і комунікативна. Варто зазначити, що серед засобів, які забезпечують когерентність тексту важливе місце належить саме

парцельованим конструкціям, що розглядаються в роботі як «спосіб мовленнєвого представлення єдиної синтаксичної структури (речення) декількома комунікативно самостійними одиницями – фразами» (А.Загнітко 2009), а під парцельованою конструкцією розуміємо структурно-сміслову єдність організовану подвійно, тобто розділення цілісного речення (холоніму) на кілька окремих висловлень, які відокремлюються одне від одного або приєднуються одне до одного графічно і/або просодично.

Завдяки явищу парцеляції відбувається формування когерентності тексту, це можна простежити через ефект динамічності дії, що виникає, коли парцелят прискорює чи уповільнює темп висловлення. Так текст поєднує елементи графічно різних речень в одне ціле й досягається ефект зв'язаності всіх його частин: *По небі й то хмари плывуть, а десь там, у незвіданій, недоступній для ока височині – Бог і янголи. І неін янгол. Чи янголиця. Свята Саломея-мучениця, котра за віру христичнську муки й смерть прийняла* (Соло для Соломії, с.78).

І. Кочан до засобів лексичної зв'язності відносить: повтори, займенникові та перифразні (синонімічні) заміни, сполучники, співвідносні слова тощо. Вона зазначає, що «на основі цих засобів зв'язності в тексті утворюються різні види зв'язку» (Кочан 2008). Г. Солганик виділяє два основні види зв'язку: паралельний зв'язок і ланцюжковий. Ланцюжковий зв'язок ґрунтується на русі думки. У цьому контексті показовою є думка І. Кочан, що «формальним, структурним вираженням цього зв'язку є повтор – перехід предиката попереднього судження в суб'єкт наступного» (Кочан 2008). Якщо ж при одному суб'єкті є різні предикати, то можна говорити про паралельний зв'язок, при якому один і той самий суб'єкт характеризується з різних боків.

Повтори – явище дуже давнє й широко вживане в українському синтаксисі. Деякі вчені кваліфікують їх лінгвістичним чи навіть морфологічним явищем, у той час як інші розглядають синтаксичні повтори як поетичні фігури, ще інші оцінюють їх з погляду синтаксичних засобів

експресії. Висновковуємо, що повтори синтаксично-стилістичні: на синтаксичну природу явища вказує певна інтонація, яка продиктується контекстом, і значення повтору, яке є модальним, швидше емоційним, а не морфологічним чи лексичним. Варто зауважити, що повтори частіше постають засобом текстової організації.

Повторюючи думку, викладену в структурно основному реченні, парцельована структура посилює вагу висловлення, використовуючи синоніми до слів, наявних в основній частині. Загалом, одиничні парцельовані речення обмежені щодо глибини їх формально-значеннєвої структури. Стилїстичні функції нанизуваних парцельованих речень (однорїдних і супїдрядних) залежать вїд лексичного наповнення структур. Якщо основний змїст передається структурно основним реченням, то вїдокремленї частини виконують функції конкретизації, уточнення, пїдтвердження і под. Вїдокремлюючи синтаксичнї одиницї, членуючи мовлення, автор створює «рубаний» ритм, досягає інтонаційно-змїстового нагнїтання за рахунок однорїдних пїдрядних частин.

З вищезазначеного робимо висновок, що явище парцеляції бере безпосередню участь у формуванні цілїсності тексту, адже серед рїзноманїтних конструкцій парцелятивї також можна видїлити повтор. У парцельованих структурах такий повтор називається дублювальною позицією, коли парцелят повторює слово з базового речення, надаючи йому нових смислїв за рахунок додаткової характеристики, інформації парцельованого члена речення. Наприклад: *І дитину хочу вїд тебе. **Не вїд Вергуна*** (Столїття Якова, с.29); *А на Маланку вирїшила для себе остаточно. **Остаточно й трїшечки бентежно*** (Соло для Соломїї, с.11.; *Десь далеко гуркотить грїм. **Далеко і ледь погрозливо*** (Соло для Соломїї, с.222; *Вона тоже шукає чим одповїсти. **Наперед шукає*** (Соло для Соломїї, с.227).

Отже, варто зазначити, що повтор у творах виконує двї основнї функції – функцію структурування тексту, постаючи формальним засобом організації текстових величин (нейтральне використання мовних одиниць) та

стилістичну (емоційно-експресивне вживання), які яскраво свідчать про те, що прийом лексичного повтору не є надлишковим елементом текстової структури. Не зважаючи на те, що у тексті формально відтворюється одна й та ж лексема чи сполучення лексем, при кожному наступному повторенні контекстуальне оточення допомагає виявити додаткові значення, а тому повтор, крім того, що структурно організує текст, є ще й засобом актуалізації нових контекстних відтінків значення (Пишляк 2000).

Тобто парцельовані структури можуть перебирати на себе комунікативний центр висловлення. У цьому контексті показовою є думка А. Загнітка щодо комунікативного центру: «Комунікативно значущий центр можуть формувати не тільки члени речення, але й морфеми, слова і словосполучення, позбавлені статусу членів речення: вставні слова і словосполуки, вставлені одиниці, звертання, вигуки, парцеляти, службові частини мови приєднувальні конструкції» (Загнітко 2009)

Інформативністю, за визначенням І. Кочан, називають «ступінь новизни і несподіваності, що є в елементах тексту, для аудиторії». Інформативним можна назвати будь-який вид тексту (науковий, публіцистичний, художній). І. Кочан пов'язує фактор інформативності з типом інформації: «у художньому тексті переважає естетична інформація (у поезії вона на шабель вища), у науковому – семантична, у публіцистичному – ідеологічна (інформація про політичні події завжди має ідеологічний відтінок)» (Кочан 2008). Крім того, під інформативністю розуміють ще те соціально-культурне тло, яке характеризує зміст мовлення. І. Кочан також зауважує, що інформативність у художніх текстах зазвичай розглядають «як різновид способу організації тексту (опис, розповідь, роздум), у публіцистичному і науковому вона пов'язана із жанровими особливостями (стаття, інтерв'ю, повідомлення, тези, доповідь, монографія тощо)» (Кочан 2008).

Через огляд поняття «інформативності» робимо висновок, що це є ще однією функцією парцельованих конструкцій. Адже парцеляти розширюють

зміст висловлення. Наприклад: *І поїхав. Курява за бричкою тяглася довгим хвостом. А за нею душа Соломіїна бігла. І скімлила. На ціле поле* (Соло для Соломії, с.248). Тобто парцельовані структури не лише додають інформації, вони видозмінюють структуру тексту, фокусують увагу читачів на інформаційно-насиченому тлі тексту. Завдяки цьому парцеляти посилюють окремі частини тексту, оскільки інформація розділена на базове речення та парцельований компонент.

Парцеляція на базі простого речення добре демонструє формування інформативності художнього тексту. З цією метою В. Лис використовує різні парцельовані структури:

1) парцельовані присудки: *Вона згодилася. Здалася* (Соло для Соломії, с.47); *Яків повертається спиною до ворога. Тоді рушає. Йде геть нахилившись* (Століття Якова, с.169); *Соломія погладила пса, потім і до kota кинулася. Оглянулася* (Соло для Соломії, с.27).;

2) парцельовані означення: *Опиралися не міг і вже ніколи не опирався – ціле літо й половину осені. Довгі й короткі водночас* (Століття Якова, с. 31); *Над табором чипіла ніч. Чорна, похмура* (Століття Якова, с.164); *А вже як виздоровляти став, уже й літо збігало, десь по Спасі, раптом до їхньої палати ввійшла молода жінка. Доладна, струнка, добре збита* (Століття Якова, с.203);

3) парцельовані додатки: *Улянка витирає сльози. Шкарубкою, поораною, висохлою долонею* (Століття Якова, с.223); *А Яків, хоч і тожже жартував, був ладен убити. Всіх трьох* (Століття Якова, с.137); *То була думка про те, що вона ще раз хоче побачити свого чоловіка. Ци хлопця* (Соло для Соломії, с.199);

4) парцельовані обставини: *Я хоч і невіруючий, своєму 19 століттю належу, але згоден обвінчатись. Сьогодні ж, бо завтра від'їжджати* (Соло для Соломії, с.47); *Хай доля вам тико всміхається. По святах і буднях* (Соло для Соломії, с.102) ; *Ті слова, той шепіт досі звучать у Настиних вухах. Не по нашому, по-руському...* (Соло для Соломії, с.46); *Стояла б на*

місці. *Пам'ятником на могилі відьми, відкрита для вогняних джемелів* (Соло для Соломії, с.131).

Парцелювання таких частин на базі простого речення дозволяє дати читачеві нову інформацію у дуже стислий та лаконічний спосіб. Часто Лише один парцельований член розкриває зміст базового речення зовсім з іншого боку: *Поїхала й Уляна. Назавше* (Століття Якова, с.225); *Десь там, на сході, ледь-ледь сіріло, готувався пробудитися невільний день. Весільний день* (Століття Якова, с.38).

Поняття інформативності художнього тексту розкривається парцелятами в аналізованих романах В. Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії» і через складнопідрядні речення: *Дівчатам хахоньки, а їй, Соломі, біда. Бо таки дві причепи з вечорниць проводжають, і стоять обоє, і не поступиться жоден – ніяк* (Соло для Соломії, с. 59); *Картина, яку побачила, здивувала й стривожила її. Бо ж панотець сидів на сходинках, що вели до храму, схиливши голову, а на його коліна поклала голівку маленька дівчинка* (Соло для Соломії, с. 41). У таких підрядних речення причини сама причина стає відомою через парцельовану структуру, яка глибше розкриває зміст базового речення та надає читачеві додаткову інформацію.

У формуванні інформативності художнього тексту також беруть участь парцельовані сурядні частини. Наприклад: *Луциха молилася довго, а тоді стала і ще раз над Соломією помолитися. І взялася розпитувати, що в останні тижні почуває Соломія, коли саме нудить неї, чого найбільш їсти хочеться, на що дивитися* (Соло для Соломії, с.18). У таких реченнях з приєднувальними смисловими відношеннями міститься нова, додаткова інформація, що розширює зміст попереднього, вже завершеного за смислом речення. Так парцельована сурядна частина додає базовому реченню нових деталей. Тут парцеляція виконує ще одну функцію – розвантаження тексту, адже приєднання такої парцельованої конструкції до базового речення є не лише надлишковим, а й громіздким, оскільки речення є закінченим

семантично та граматично. Парцельовану конструкцію визначаємо обов'язковою у семантичному та структурному аспектах, адже без такої конструкції базова частина позбавлена структурної завершеності, а в семантичному плані не втілюється ідея автора, що полягає в актуалізації мети вчинку персонажу, чи причини певної ситуації. Тобто такі структури виразно підкреслюють найважливіший фрагмент інформації.

І. Кочан також зазначає, що явище парцеляції є ще й одним зі способів вираження прихованого смислу, тобто може слугувати вираженням підтексту (Кочан 2008). Це у свою чергу додає тексту інформативності та додаткових смислів. З цією метою може парцелюватись будь-який член речення. Продуктивною є парцеляція на базі простого речення, де парцельований компонент слугує розкриванням цих додаткових сенсів. Наприклад, таким компонентом може бути парцельована обставина: *Хай доля вам тико всміхається. По святах і буднях* (Соло для Соломії, с.102); *Яків слухав і слухав. Плив начеб кудись* (Століття Якова, с. 231). Комунікативним центром у зазначених прикладах є інформація, що прихована від читача, інформація, яка не має чіткого матеріального оформлення. Ця узагальнювальна інформація і є смисловою домінантою переліченого ряду. І Кочан вважає, що такою домінантою цілком можуть бути «лексичні та граматичні смисли, що виводяться з конкретних смислових ситуацій» (Кочан 2008).

Твори В. Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії» – є сучасною українською літературою, що потребує сучасних, актуальних засобів експресивності висловлень. А. Загнітко з цього приводу слушно зауважує: «Сучасний синтаксис все більшою мірою спрямований на ускладнення внутрішньореченневого інформаційного тла, а в силу цього яскраво простежується тенденція до членування ємного інформаційного простору, внаслідок цього частково репрезентативними постають процеси сегментизації, парцеляції, біфуркації та ін. Все це зумовлює витворення текстово значущих реченнєвих утворень, що можуть витлумачуватись як

мовленнєві інтерпретанти цілісних системно окреслених реченнєвих одиниць» (Загнітко 2011).

3.2. Уточнювальна функція парцелятів

А. П. Загнітко зазначає, що вперше термін «уточнювальні члени» з'явився в середині ХХ ст., до яких належать другорядні члени речення, пов'язані з реченням опосередковано, через наявність ще одного члена речення. Він відносить до уточнювальних членів речення з повторним або уточнювальним значенням: У місті Степан відразу подався на навчання, тобто подав документи до інституту (Загнітко 2009).

На думку А. П. Загнітка, уточнювальні члени речення приєднуються: 1) спеціальними сполучниками: тобто, а саме, або; 2) службовими словами, що поєднують свою власну функцію зі сполучниковою: а) правильніше, точніше, просто кажучи, краще сказати, швидше; б) в тому числі, такі як, як наприклад; в) наприклад, зокрема, перш за все, в першу чергу, в крайньому разі; г) навіть, хоч би; г) уже, власне, саме. (Загнітко 2009)

А. П. Загнітко також слушно зазначає, що основними функціями конкретизації (уточнення) є: 1) обмеження (звуження обсягу поняття): Засідання гуртка відбудеться десятого квітня, о 18 годині; 2) власне-конкретизація (перший член є неозначеним значенням): Швидко, за декілька секунд, оглянули всі місцеві особливості, визначили напрями їх розвитку; Приїхав Остап додому в неділю, годині о сьомій вечора (В.Підмогильний) – обидва компоненти називають різні обставини – в неділю і вечір (Загнітко 2009).

В опрацьованих романах В. Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії» парцельована конструкція, що виконує уточнювальну функцію не завжди починається з відповідних сполучників, про які зазначав А. П. Загнітко. Проте від цього парцеляти не втрачають уточнювальної функції, оскільки вони надають додаткову інформацію, уточнюють смисл

базового речення. Сполучник може упускатись автором, адже однією з ознак парцеляції є лаконічність, що створює ефект динамічності висловлення.

У текстах парцеляти як поширювачі інформативної бази утворюють короткі уривчасті конструкції („рване мовлення”), демонструючи процес формування думки чи затемнення інформації, семантику недомовленості, заповнення інформації за рахунок припущень, сумнівів мовця. Стилiстичне й експресивне значення таких конструкцій впливає з їхнього лексичного наповнення або зі стилістичної семантики власне-синтаксичної форми парцелята, коли утворюється стилістична фігура анадиплози.

Однією з основних функцій парцельованих конструкцій є уточнювальна функція. Завдяки цій функції парцелятив текст насичується експресивністю та виразністю. Автор досягає такого ефекту різними способами. Одним з них є підбір спільнокореневих чи семантично тотожних, схожих слів. Наприклад: *Вона здалася. Згодилася* (Соло для Соломії, с.147). Проте цього ефекту можна досягти не лише через схожі слова, а й навпаки, через антоніми.

Уточнювальну функцію виконують усі типи парцельованих конструкцій, проте здебільшого вона притаманна контактним парцелятам. Тобто парцельована конструкція вживається одразу після опорного слова. Наприклад: *Заміж вийде. За доброго жениха, дасть Біг* (Соло для Соломії, с.31).

Серед парцеляції на базі простого речення уточнювальна функція притаманна усім членам речення: парцельованим присудкам, парцельованим означенням, парцельованим додаткам та парцельованим обставинам. Найчастіше ця функція все ж досягається через додатки, означення та обставини.

Парцелюються присудки різні за лексичним значенням, як ті, що належать до одного семантичного класу слів, так і ті, що не пов'язані спільними компонентами лексичних значень, а завдання парцелята – уточнити, конкретизувати першу частину висловлення наступним повідомленням, що приєднується до основної частини за допомогою

сурядного сполучника. Наприклад: *Випили і закусили. І забалакали* (Соло для Соломії,с.25); *Він просто собі прилетів відпочити. І кусати Соломію не збирається* (Соло для Соломії,с.34). Також уточнення може виражатись лише інтонаційно, безсполучниковим зв'язком: *Німець про щось думав. Міркував* (21,с.64); *Соломія похолола. Задерев'яніла* (Соло для Соломії,с.64).

У парцельованих додатків функція уточнення нерідко досягається через використання автором додатка у родовому відмінку. Наприклад: *Бо пора мати дівку побіля тих гицелів. Хлопчисьок* (Соло для Соломії,с.14); *То була думка про те, що вона ще раз хоче побачити цього чоловіка. Ци хлопця* (Соло для Соломії,с.199). Не менш продуктивним для парцельованих додатків є орудний відмінок, а саме: *Вона сама була пташкою з обпаленим крилом. Білою відьмою* (Соло для Соломії,с.190);. Знахідний відмінок також властивий парцельованим додаткам для уточнення висловлення: *Ви пробачте, але ви б просто поламали йому долю. Долю й життя* (Соло для Соломії, с.254); *Того, кому віддала тіло, довірила й душу. Себе саму до останку* (Соло для Соломії, с.266).

Парцельовані означення виконують уточнювальну функцію через надання читачеві додаткових відтінків значень, інформації. Тобто такі означення зазвичай займають вакантну позицію, безпосередня роль якої надання читачеві точнішої інформації, що відрізняється від інформації в базовому реченні. Наприклад: *Ліс у долині, за селом, зітхає – Петром. Дружбаном його дитинства* (Соло для Соломії,с. 266); *Та вже ночами, особливо, коли Маруся стала спати, навіть коли чула біля себе тепленьке тільце доньки, а ще більше, коли та спала в колисці, відчувала – хочеться гиншого. Чоловічого тепла* (Соло для Соломії, с.267). Дублювальна позиція трапляється у романах рідше, проте виконує все ту ж функцію уточнення через повтор опорного компонента, але вже з новим, додатковим словом: *Ви пробачте, але ви б просто поламали йому долю. Долю й життя* (Соло для Соломії,с.254). Окремо можемо виділити парцельовані означення-прикладки,

які так само виконують вищезазначену функцію: *Кім підходить і треться об ногу. До голови Якову проситья якась згадка. Про kota. Про kota-вуркота. Вуркотиська* (Століття Якова, с. 11).

Тут також можна зазначити видільну функцію, що сприяє уточненню висловлення. Поступове посилення та так зване нагнітання висловлювань втілює видільну функцію в певному контексті чи тексті загалом. Парцельовані конструкції використовуються для наголошування певних ідей, а отже, ця функція втілює своє призначення в посиленні їх. Ефективним для виділення є парцельована конструкція, коли слово чи думка, яке мають бути наголошеними слід повторити в парцельованій конструкції, тобто в конструкції що йде після базового речення.. Такі приклади можуть проілюструвати суть виділення: *А Яків, хоч і тоже жартував, був ладен убити. Всіх трьох* (Століття Якова, с.137); *Нарешті вона згадала про старого. Його! Свого старого діда* (Століття Якова, с.93); *Десь там, на сході, ледь-ледь сіріло, готувався пробудитися невільний день. Весільний день* (Століття Якова, с.38).

Уточнювальна функція парцельованих обставин може виражатись через обставини місця та часу. Наприклад: *Що таке час, час, який хочеться підігнати, змусити бігти, підстьобнути, перетворити у парубка, що поспішає до коханої, а він повзе, як старезна баба, котра задихано ледь переставляє ноги сільською вулицею, спираючись на костуа, та раз-пораз іще й спиняється, аби перепочити – все те сповна відчула Соломія після того, як провела Павла. До війська, на війну* (Соло для Соломії,с.147); *Я хоч і не віруючий, своєму 19 століттю вірний, але згоден обвінчатись. Сьогодні ж, бо завтра від'їжджати* (Соло для Соломії,с.47). Також вона часто досягається через обставини способу дії: *Голос її тремтів. Як і все її єство* (Соло для Соломії,с.62); *Ті слова, той шепіт досі звучать у Настиних вухах. Не по нашому, по-руському...* (Соло для Соломії,с.46). Такі обставини уточнюють попередню інформацію через додавання нових деталей.

У складнопідрядних парцельованих реченнях уточнювальна функція

частіше траплялась у підрядних реченнях причини, що зазвичай починаються зі сполучника *бо*. Парцельована частина уточнює базову, та вказує на причину чого-небудь. Наприклад: *Брехати не хотілося, а коли правду скаже, то може передумати чи мати Антонова переконати. **Бо ж попередні рази, коли мала народити своїх гицеликів, до Луцихи не ходила*** (Соло для Соломії, с.16); *Картина, яку побачила, здивувала й стривожила її. **Бо ж панотець сидів на сходишках, що вели до храму, схиливши голову, а на його коліна поклала голівку маленька дівчинка*** (Соло для Соломії, с.41); *Дівчатам хахоньки, а їй, Соломці, біда. **Бо такі дві причепи з вечорниць проводжають, і стоять обоє, і не поступиться жоден – ніяк*** (Соло для Соломії, с.59).

В аналізованих романах В. Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії» складнопідрядні порівняльні речення та речення, що вказують на спосіб дії та ступінь трапляються не рідше. Вони починаються зі сполучників *наче, наче б, неначе, мовби, як, нібито, ніби* та уточнюють зміст попереднього висловлювання через порівняння чи вираження способу дії. Наприклад: *Ще більше знітився, навіть огленувся. **Мовби справді вовків боявся*** (Соло для Соломії, с.13); *Але джемелика гудіння дивним чином її проворожувало. **Наче була в цьому якась тільки їй одній зрозуміла чарівна мелодія*** (Соло для Соломії, с.33); *Соломійка зиркнула на брата – збентежений і виструнчений якийсь. **Ніби його вже під ружо поставили*** (Соло для Соломії, с. 55).

З-поміж парцелювання сурядних частин уточнювальну функцію можна найбільше виділити серед речень з приєднувальними смисловими відношеннями, адже вони додають висловленню нових смислів, що у свою чергу уточнює базове речення. Наприклад: *Луциха молилася довго, а тоді стала і ще раз над Соломією помолилася. **І взялася розпитувати, що в останні тижні почуває Соломія, коли саме нудить неї, чого найбільш їсти хочеться, на що дивитися*** (Соло для Соломії, с.18).

Хоча за сукупністю і функціональними типами сурядних сполучників,

складносурядні речення виявляють граматичну подібність до простих речень, але сурядні частини у складносурядному реченні мають більшу синтаксичну незалежність, ніж однорідні члени у простому ускладненому реченні. Сурядні частини складних речень безпосередньо вступають у сурядний зв'язок без посередництва інших компонентів. А це, звичайно, полегшує умови парцелювання.

Отже, парцельовані конструкції розширюють інформаційну насиченість висловлення, інтенсифікують смислове значення неядерних компонентів речення, надають їм, як і тексту загалом, більшої виразності. А вичленування в особливу рему компонентів висловлення тим самим збільшує кількість рематично вагомих складників тексту. Саме завдяки парцельованим конструкціям відбувається розширення тексторозвивальних можливостей тексту, оскільки це пов'язано з розвитком реми, коли парцельований компонент стає ремою, предикативно значущим та бере на себе функцію інформативного центру синтаксичної структури чи загалом тексту.

3.3. Тексторозвивальна функція парцелятів

Серед текстотвірних функцій парцельованих конструкцій варто виділити тексторозвивальну функцію, що слугує семантичним збагаченням структурно-змістової структури твору. Парцеляція розширює контекст, взаємодія з яким додає різноманітних семантичних та стилістичних конотацій до структурно-змістової частини тексту, розвиває ідейно-образну систему твору.

Парцельовані конструкції у пре- чи постпозиції до базового речення послідовно розширюються смисл висловлювання, часом виконуючи уточнювальну функцію та додаючи інформативності конкретному висловленню чи художньому тексту загалом. Наприклад: *Голос її тремтів. Як і все її єство* (Соло для Соломії, с.62); *Перебиранці кудись зникають. З очей і наче б з пам'яті* (Соло для Соломії, с.13). У зазначених прикладах парцельовані конструкції роширюють адвербіальність тексту, оскільки

додають йому ширших смислових значень за рахунок подачі додаткової інформації у парцельованих обставинах.

У контексті порівняння речення і висловлення показовою є думка А. Загнітка, який вважає, що речення «позбавлене суб'єктивних смислів й актуальних модифікацій та інтерпретацій. Воно постає як абстрагований зразок що в умовах мовленнєвого та немовленнєвого контексту видозмінюється і набуває ознак повноти/неповноти, ускладнення/неускладнення, поширення/непоширення, тобто перетворюється у висловлення». Він також зазначає, що комунікативна функція не є єдиною функцією речення, адже часто речення використовують як частини складного речення, що становлять одну цілісну комунікативну одиницю. А ця функція не вимагає для своєї реалізації суворої граматичної форми. Отже, А Загнітко стверджує, що межі речення і висловлення можуть не збігатися, адже «одна граматична структура може членуватися на окремі повідомлення. Це явище називається парцеляцією» (Загнітко 2011, с.164).

Текстотвірні функції парцельованих конструкцій зумовлені тим чинником, що висловлення як низка логічних міркувань зазвичай виходить за межі речення. Тобто парцеляція зумовлює подальше розгортання тексту, а отже, тексторозвивальна функція парцелятивів залежить ще й від дозування інформації. Загалом парцеляція як засіб експресивного синтаксису реалізується саме в системі прийомів, спрямованих на посилення виразності (виділення, підкреслення) й актуалізації інформації. Саме парцеляти дають змогу рельєфно виокремити компонент речення, спеціально загострити увагу на тій чи іншій порції інформації, трансформуючи його актуальне членування. Парцельовані конструкції розглядаються як макроречення з найбільш тісним синтагматичним зв'язком між компонентами. Разом з тим, зв'язки парцелятивів з сусідніми висловлюваннями можуть породжувати особливу синтагматичну напруженість, в результаті якої розташовані у новому мікротексті парцеляти призводять до своєрідного перерозкладу структури.

Тексторозвививальна функція може реалізуватись також за рахунок парцелювання однорідних присудків. Наприклад: *Він здригнувся з несподіванки. Й поморщився* (Століття Якова, с.37); *От я й поїхала. І приїхала* (Століття Якова, с.214); *Мама Параска грішила. Або ж видавала бажане за дійсне* (Століття Якова, с.24). Тут спостерігаємо розширення предикативності тексту. через парцеляти, поєднані сполучниковим зв'язком, що додають нових значень, деталей. Таку ж функцію цілком можуть виконувати парцельовані присудки з безсполучниковим зв'язком: *Всередині Якова ворухнувся страх. Ощетинився* (Століття Якова, с.83); *Вона зникла на другий день. Нічого не взяла* (Століття Якова, с.25); *Дорогою вона не промовила жодного слова. Стисла вуста* (Століття Якова, с.99); *Яків устає і приносить ще одну чарку. Ставить* (Століття Якова, с.222); *Враз відчув, хтось стоїть за спиною. Стоїть і дихає ледь чутно* (Століття Якова, с.234).

Розширення тексту в атрибутивному напрямку є ще одним завданням парцеляції, що відноситься до їх тексторозвививальної функції. Узгоджені та неузгоджені означення розширюють текст додаючи додатковий опис поняттям з базового речення, чи додаючи принципово нову інформацію до змісту висловлення. Наприклад: *Може ж, принесе таки звістку. Від тої дівчини* (Століття Якова, с.11); *Але у Якова виявилася рідкісна, четверта, група. З мінусом* (Століття Якова, с.112). Розширення може відбуватись через парцельване означення, що налічує лише одне слово: *Він очиськами вогника викресав. Веселого* (Соло для Соломії, с.124); *Під неїним вікном стояв один заглядальник. Єдиний* (Соло для Соломії, с.129); *Не річ, але мій чоловік. Законний* (Соло для Соломії, с.253).

Парцелят пов'язаний з глибинним змістом тексту, що у процесі комунікації маніфестує певний мовленнєвий жанр, має особливу структурно-композиційну, семантико-значеннєву, інтенційно-прагматичну природу. Властивості парцелятів у тексті зумовлені їхніми системно-мовними потенціями. Саме в тексті конкретизуються їхні смислові та структурні можливості, де вони отримують, крім основного денотативного значення,

значне прирощення інформації через створення нової реми, що сприяє підвищенню інформативної насиченості та експресивності висловлення. У художньо-публіцистичних текстах парцеляція використовується як засіб перерозподілу інформативного навантаження частини речення, пов'язуючись безпосередньо з будь-яким експресивним значенням. У таких випадках парцеляція, звичайно, сприяє переміщенню основного інформативного центру в парцелят: *Той (Улянчин родич) встиг вдарити ще раз, але Яків зумів вирвати дрючка і загли в щелепу. Вся його злість вилилася в той удар. Злість цієї ночі й цих попередніх місяців* (Століття Якова, с.34).

Парцельовані конструкції виступають текстоформлювальними одиницями, оскільки забезпечують формальне зчеплення тексту, їм притаманні тексторозвивальні потенції, бо вони забезпечують смисловий розвиток тексту за рахунок доповнення, деталізованої характеристикації або протиставлення вихідного змісту. Сам тексторозвиток поєднує ці два поняття, бо його суть полягає в забезпеченні смислової динаміки (прогресії) тексту. Парцеляти ж якраз і містять нову інформацію щодо базової структури: *Вона справді не змогла лишатися вірною мертвому Петру. Мертвому коханому* (Соло для Соломії, с.226); *Ви пробачте, але ви б просто поламали йому долю. Долю і життя* (Соло для Соломії, с.254). Парцелят (додаток) й виступає поширювачем реми.

Тексторозвивальна функція парцелятивів тісно пов'язана з функцією доповнення. Ця функція використовується автором для залучення читача до передчуття та здогадки. Наступне речення після базового, тобто парцеляція у постпозиції., чимось доповнює базове речення. У більшості випадків читач відчуває, що висловлення є неповним і тоді, читаючи продовження у наступній комунікативній частині, значення висловлювання стає зрозумілим. Функція доповнення може також діяти у формі перерахування, перераховуючи таким чином предмети, почуття, стани чи дії в наступних парцелятах. Наприклад: *Мама Параска грішила. Або ж видавала бажане за дійсне* (Століття Якова, с. 24); *Яків повертається спиною до ворога. Тоді*

рушає. Йде геть нахилившись (Століття Якова, с.169). *Руфина не скаже нікому, али вона, вона сама мусить сказати. Петрусеві й Павлусю. Неїним вірним лицарям* (Соло для Соломії, с.66).

Тексторозвивальна функція може виражатись парцелятами ще й через оцінну функцію. Задумана суб'єктивність автора знаходить своє відображення у формуванні висловлювання, таким чином, сигналізує про конкретну оцінку на основі загального змісту. Оцінювальна функція несе головну мету - відображення наміченого автором навмисного актуального значення. Оцінювальна функція також може бути застосована для надання зображень персонажа. Можливо, ця функція є важливою тим, що оцінка автора є інформативною та провокує роздуми читача. Очевидно, що такі оцінні твердження підлягають логіці, яку можна вивести лише шляхом співвідношення їх із контекстом. Оцінювальна функція має першочергове значення з тієї причини, що всі стилістичні конотації досягаються оцінкою автора. Наприклад: *Цього чоловіка вона ненавиділа. Як нікого ще в світі* (Соло для Соломії, с.275); *А от про останні слова Тимоша сказав. Дослівно* (Століття Якова, с.222); *Поїхала й Уляна. Назавше* (Століття Якова, с.225); *Він теше і теше. Люто й затято* (Століття Якова, с.47); *Брехати не хотілося, а коли правду скаже, то може передумати чи мати Антонова переконати. Бо ж попередні рази, коли мала народити своїх гицеликів, до Луцихи не ходила* (Соло для Соломії, с.16); *Картина, яку побачила, здивувала й стривожила її. Бо ж панотець сидів на сходишках, що вели до храму, схиливши голову, а на його коліна поклала голівку маленька дівчинка* (Соло для Соломії, с.41).

Ще однією функцією парцелятивів, що тісно пов'язана з тексторозвивальною функцією є описова (візуальна). Щоб збудити емоції читача та зробити його активним учасником подій у романах, автор надає опис, розміщуючи інформацію у парцелятах та поступово використовуючи їх. Цей метод допомагає одержувачу отримати візуальну картину опису, тим самим засвідчивши зображення, призначене. Загалом ця функція

застосовується для опису матеріальних речей, таких як опис панорами, стану предметів або зовнішнього вигляду персонажів. Іншими словами, функцію опису можна назвати функцією візуалізації. Наприклад, *Яків торкається Улянчиної руки. Висушеної, поораної жилами* (Століття Якова, с.223); *На дереві коло хати, старійяблуні, сидівкіт. Старий чорний котисько* (Століття Якова, с.15); *З тої усмішки вилетіла велика сіра птаха й закаркала. Над їхньою хатою, над подвір'ям, над селом»* (Соло для Соломії, с.189); *«Раз спинилася. Біля колодязя, що неподалік поганської дороги стояв, для подорожніх якраз і призначений* (Соло для Соломії, с.78).

Таку описову функцію можуть виконувати парцельовані обставини порівняння як на базі простого так і складного речення: *Соломійка зиркнула на брата – збентежений і наче б виструнчений якийсь чи що. Ніби його вже під ружо поставили* (Соло для Соломії, с.55); *Вперше у братових очах побачила Соломійка якусь дивну завзятість. Наче нагострена коса проти сонця, погляд зблиснув* (Соло для Соломії, с.57); *Занадто вона красива й добра. Ніби ангелочка нам Біг пуслав* (Соло для Соломії, с.31); *Тепла хвиля розлилася у Соломіїних грудях. Наче потеплів і цей зимовий вечір* (Соло для Соломії, с.198). Порівняння сприяє образності висловлень та збагачує семантико-стилістичне забарвлення тексту.

В результаті дослідження парцельованих конструкцій на матеріалі мовотворчості В. Лиса («Століття Якова», «Соло для Соломії») ми описали вищезазначені функції парцельних конструкцій, які сприяють тексторозвивальній функції парцелятів.

Парцеляція як прийом стилістичного синтаксису в художньому мовленні використовується для створення стилістичних ефектів живомовності, невимушеності, спонтанності спілкування, передусім у тих текстах, мова яких має виразні ознаки роздумів і виражає найпотаємніші порухи людської душі. Структура парцелята розриває зміст основного компонента речення як системи, яка без доповнення її парцелятом втрачає закінченість. Тому крапка, вказуючи на місце розриву, виконує ще й

додаткову смислову функцію – посилення парцелята як джерела інформації.

Власне кажучи, художня література, зокрема проза значною мірою пов'язані зі стилізацією, внаслідок якої відбувається порушення традиційного синтаксичного оформлення речення. Якщо бути точнішим, парцеляція як засіб стилізації тексту призводить до посилення висловлювання, порушуючи лінійний порядок речення. Це пояснюється тим, що точність синтаксичних зв'язків стає менш важливою, коли автор прагне зробити певний ефект на читача. Навіть порушення синтаксичної картини призводить до кращого сприйняття висловлювання. Отже, застосування парцеляції стає актуальним, коли письменник прагне створити емоційно-експресивну напругу у читача.

Висновки до розділу 3

Аналіз структурних, смислових і функціональних типів парцелятив дозволяє стверджувати, що парцеляція є продуктивним явищем для втілення текстотвірних функцій у тексті, а саме: формування цілісності та інформативності тексту, уточнювальна функція та тексторозвивальна функція. Парцеляція слугує вираженням автономності формально-граматичної структури речення та його інтонаційно-текстового і суб'єктивно-смислового оформлення, що постає похідним від ситуативно-прагматичних завдань і співвідноситься з напрямками, особливостями та закономірностями мовленнєвого акту.

Завдяки парцелюванню автор подає семантично елементарну складну синтаксичну структуру подається автором в комунікативно розчленованому вигляді, а її окремі складники виступають носіями власної інформативності – контекстуально співвіднесеної з цілісним смисловим тлом. Ці складники – семантично значущі компоненти, але такі, що перебувають поза межами семантично елементарного, тобто формального речення і є ускладнювачами його семантичної площини. Тобто висловлення автора виходить поза межі формального речення, а оформлюється це через парцельовану конструкцію, яка у свою чергу виконує текстотвірні функції.

Творення комунікативно значущої одиниці на ґрунті членування єдиного структурного і смислового цілого розширює діапазон синтаксичного аналітизму в граматичному ладі сучасної української мови. Саме завдяки парцельованим конструкціям розширюються тексторозвивальні можливості тексту, оскільки це пов'язано з актуальним членуванням висловлення, з розвитком реми, коли парцельований компонент стає ремою, предикативно значущим та бере на себе функцію інформативного центру синтаксичної структури чи загалом тексту.

Текстотвірні можливості парцелятивів полягають у тому, що вони можуть сприяти уповільненню чи прискоренню темпу висловлювання, уточненню інформації, формуванню цілісності та зв'язності тексту, об'єднанню структурно окремих речень в одне висловлення, об'єднане спільною темою, створенню ефекту динамічності дії у тексті. Розкривається і комунікативний потенціал парцелятивів, через який автор втілює у тексті прагнення до переконливого впливу.

Принагідно зауважимо, що значною мірою парцеляція, за рахунок текстотвірних функцій, служить ознакою авторської індивідуальності, створює певний ідостиль письменника, передаючи авторське ставлення до повідомлюваного. В. Лис часто не приховує своєї позиції оповідача, демонструючи в синтаксичних побудовах (парцелятах) свої інтонації, своє суб'єктивне сприймання описуваних подій, явищ.

ВИСНОВКИ

У роботі проаналізовано основні підходи до витлумачення парцельованих конструкцій та визначено, що більшість мовознавців сходяться на тому, що це синтаксичний процес, суть якого полягає у розчленуванні єдиного синтаксичного цілого на самостійні одиниці. Цей синтаксичний процес є різновидом неповного речення.

Аналіз теоретичного матеріалу дає змогу зробити висновок, що більшість дослідників до характеристик парцельованих конструкцій включають їх лаконічність та стислість, емоційну забарвленість, невимушеність, експресивний потенціал та динамічність під час передачі інформації. Через це парцельовані конструкції вибудовують особливий, авторський синтаксис, який можна назвати актуалізувальним, експресивним, таким, що у певних аспектах, є опозицією усталеному синтаксису. Парцельовані конструкції використовуються з метою акцентування найсуттєвіших деталей загальної картини повідомлення, елементів поведінки героїв та будь-чого, що хоче виділити автор, парцеляція може створювати як ефект уповільнення (наприклад, за допомогою непередбачуваної паузи), так і ефект динаміки, прискорення подій (наприклад, за допомогою коротких парцельованих однорідних присудків).

Парцельовані конструкції передусім різняться за функцією в реченні. На базі простого речення виокремлюємо парцельовані присудки, парцельовані додатки, парцельовані означення (серед них парцельовані прикладки), парцельовані обставини. На базі складного речення виокремлюємо парцельовані сурядні частини, парцельовані підрядні частини та безсполучникові парцельовані речення. За віддаленістю розташування парцелята від базового речення виокремлюємо контактні та дистантні парцеляти. Кількість членів конструкції дає змогу класифікувати їх як одночленні, чи багаточленні конструкції. За характером інформації, що надає парцелят, можемо виділити вакантну та дублювальну позицію парцелята. У дублювальній позиції парцелят повторює член базового речення. Вакантна ж

позиція характеризується додатковою інформацією, наданою парцелятом, без повторення слів з базового речення.

У практичних розділах дослідження дібрано приклади до видів та типологій парцелятів. Дослідження творів В. Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії» показало, що парцеляти можуть перебувати в будь-якій позиції щодо стрижневого речення (основної частини, бази), але переважає постпозиція. А приєднуватися до нього вони можуть як за допомогою уточнювальних слів, приєднувальних часток, єднальних і протиставно-зіставних сполучників, так і без них.

Проаналізувавши парцельовані конструкції, їх типи та структуру, можемо зробити висновок, що серед головних та другорядних членів парцельованих конструкцій, переважають другорядні (59%). Поміж другорядними членами парцельованих конструкцій найчастіше парцелюються обставини (54%), потім означення (27%) та додатки (19%). За кількістю компонентів у парцеляті одночненні (58%) переважають над багаточленними (42%). переважають контактні парцельовані конструкції.

За даними дослідження доведено, що використання значної кількості парцельованих конструкцій притаманне ідіостилю Володимира Лиса. Письменнику вдається зберегти виразне експресивне забарвлення розмовного стилю та звернути увагу читача на важливі семантичні елементи твору.

За розташуванням пар з-поміж контактних й дистантних парцельованих конструкцій переважають перші, вони становлять близько 67% від загальної кількості аналізованих парцелятів. Дистантні парцельовані конструкції становлять близько 33% відповідно. Багаточленні структури парцелятів переважають над одночленними, їх відсоткове значення становить 62%. Конструкції з парцелятом у вакантній позиції трапляються значно частіше за парцеляти у дублювальній позиції. Аналізований матеріал дає змогу зробити висновок, що частіше вжито парцеляти приєднані на основі підрядного зв'язку, а значно рідше – на основі сурядного зв'язку.

Аналіз структурних, смислових і функціональних типів парцелятивів дає змогу стверджувати, що парцеляція є продуктивним явищем для втілення текстотвірних функцій у тексті, а саме: формування цілісності та інформативності тексту, уточнювальна функція та тексторозвивальна функція. Парцеляція слугує вираженням автономності формально-граматичної структури речення та його інтонаційно-текстового і суб'єктивно-смислового оформлення, що постає похідним від ситуативно-прагматичних завдань і співвідноситься з напрямками, особливостями та закономірностями мовленнєвого акту.

Завдяки парцелюванню семантично елементарна складна синтаксична структура подається автором у комунікативно розчленованому вигляді, а її окремі складники виступають носіями власної інформативності – контекстуально співвіднесеної з цілісним смисловим тлом. Ці складники – семантично значущі компоненти, але такі, що перебувають поза межами семантично елементарного, тобто формального речення і є ускладнювачами його семантичної площини. Тобто висловлення автора виходить поза межі формального речення, а оформлюється це через парцельовану конструкцію, яка у свою чергу виконує текстотвірні функції.

Текстотвірні можливості парцелятивів полягають у тому, що вони можуть сприяти уповільненню чи прискоренню темпу висловлювання, уточненню інформації, формуванню цілісності та зв'язності тексту, об'єднанню структурно окремих речень в одне висловлення, об'єднане спільною темою, створенню ефекту динамічності дії у тексті. Розкривається і комунікативний потенціал парцелятивів, через який автор втілює у тексті прагнення до переконливого впливу.

Подальших досліджень потребують питання визначення та класифікації парцельованих конструкцій, питання різниці між парцеляцією і сегментацією, парцеляцією і приєднанням. Також широким полем дослідження є текстотвірні функції парцеляції на рівні різних жанрів, детальніший розгляд їх функцій семантико-структурних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ачилова В. П. Парцеляція як один із прийомів експресивного синтаксису. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. Сер. «Філологія. Соціальні комунікації». 2011. Том 24 (63). № 1. Ч. 2С. 25–31.
2. Білодід І. К. Сучасна українська літературна мова : стилістика / ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. - Київ: Наук. думка, 1973. 588 с.
3. Буйницька Т. Функціонування парцельованих структур у художньому тексті. *Наукові записки*. Серія: Наукові записки: Збірник наукових праць. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89(5). С. 24-26.
4. Волобуєва О. О. Парцельовані складнопідрядні речення з підрядним компонентом причини як одиниця експресивного синтаксису в українській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Філологічні студії*. 2013. Вип. 9. С. 492–497.
5. Гринишин У. Парцеляція як стилістичний засіб експресивності художнього тексту (на прикладі роману "Майдан" Бориса Харчука). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. Сер. Літературознавство: 80-річчю з дня народж. письменника Бориса Харчука присвяч. Тернопіль: 2011. Вип. 33. С. 306-314.
6. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення: еквіваленти речення). Київ: Наук. думка, 1973. 288 с.
7. Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика: [монографія]. Київ: Наукова думка, 1982. – 210 с.
8. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
9. Загнітко А. П. «Душа тисячоліть шукає себе в слові». *Культура слова*. 1991. Вип. 41. С. 31 – 35.

10. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: Монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
11. Загнітко А.П. Український синтаксис: Науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс: Навч. Посібник. Ч.1, 2. Київ, 1996.
12. Загнітко А. П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
13. Загнітко А.П. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого і складного речення.Донецьк: Вид-во Дон.НУ, 1994. 204с.
14. Загнітко А. П. Комунікативно-естетичні перетворення українського речення в художньому стилі. Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. Донецьк: ДонДУ, 2000. Вип. 6. С. 142–148.
15. Загнітко А. П. Структурно-граматичні і функціонально-семантичні різновиди українських синтаксичних інновацій. *Українська мова і література*. Книгодрукарство, 2004. С. 1–11.
16. Зверєва О. С. Функціонування парцельованих конструкцій в сучасному російському поетичному мовленні: Автореф. дис. канд. філолог. Наук. Київ, 1998.
17. Кадомцева Л. О. Українська мова : синтаксис простого речення. Київ: Вища шк., 1986. 178 с.
18. Кондратенко Н. Дискурсивність текстової фрагментації як вияв категорії дискретності. *Вісник Львівського університету*. Серія «Філологія». Львів, 2004. Вип. 34. Ч. I. С. 318-322.
19. Конопленко Н. А.Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій:автореф. дис. ... к.ф.н. Запоріжжя,2007.
20. Конопленко Н.Парцеляція як чинниктекстотворення у прозі Б.-І. Антонича. URL:<http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine68-69-13.pdf> (дата звернення 15.09.2019).
21. Конопленко Н. Функціональне навантаження парцелятив-заголовків у газетній публіцистиці.*Вісник Львівського ун-ту*. Серія Філологія. Вип. 34. Ч. II. Львів, 2004. С. 330–336.

22. Конюхова Л. І. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації : автореф. дис. канд. філол. Наук. Львів, 1999. 17 с.
23. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І: Синтаксис. Київ: Рад.шк., 1961.С.58-72.
24. Марич С. М. Структурні і смислові особливості парцельованих речень. *Українське мовознавство*. Київ, 1988. Вип. 15. С. 75 – 78.
25. Марич С.М. Стилiстичнi функцiї парцельованих речень. URL:<http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine23-24.pdf> (дата звернення 16.09.19).
26. Марченко Т. Парцеляція як явище речення й тексту. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Донецьк: ДонДУ, 2000. Вип. 6. С. 132–136.
27. Мацько Л. І. Стилiстика сучасної української мови : підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл./ ред. Л. М. Мацько. Київ: Вища школа, 2005. 462 с.
28. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Українська мова: Посібник. – 2-ге вид. Київ: Либідь, 1996.
29. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
30. Олексенко В. Структурні параметри та текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій у художньому тексті: (на матеріалі романів "Марія", "Волинь" У.Самчука). *Вісник Таврійської фундації*. Вип. 6. Київ.Херсон: Просвіта, 2009. С. 35-47.
31. Плющ Н. П. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису. *Укр. мова і літ. в школі*. 1981. № 1. С. 68–71
32. Пришляк Л. Повтор як синтаксичний засіб у поетичному мовленні Миколи Вінграновського. *Лінгвістичні студії*. Зб.наук.прац. Випуск 6. Донецьк.: ДонДУ, 2000. С.156-164
33. Русанівський В. М., Тараненко О.О.(співголови), Зяблюк та ін. 2-е вид. випр. і доп. Київ: Українська енциклопедія, 2004. 824 с.

34. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. Київ, 2006. 716 с.
35. Старовойт Ю. Л. Абзацна парцеляція речень у системі експресивного синтаксису: автореф. дис...канд. філол. наук: Київський ун-т ім. Т.Г.Шевченка. Київ, 1993. 17 с.
36. Пономарів О.Д., Різун В.В., Шевченко Л.Ю. Сучасна українська мова: Підручник / ред. О.Д. Пономарева. 4-те вид. Київ: Либідь, 2008. 488 с.
37. Федонюк В. Є. Парцеляція в сучасній чеській літературній мові: автореф. дис... канд. філол. наук: НАН України. Ін-т укр. мови. Київ: 2001. 22 с.
38. Федонюк В.Є. Парцеляція як засіб організації прозового тексту (на матеріалі чеської мови). *Слов'янський збірник*. Вип. III. Одеса: Одеський держ. ун-т., 1998. С. 111–114
39. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя, 2002. 351 с.
40. Чернушенко Н. М. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису української художньої літератури другої половини ХХ Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. Київ, 2014. 55 с.
41. Шевченко Т. В. Парцеляція в українському поетичному мовленні другої половини ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.
42. Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: модульний курс: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2007.
43. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови / К. Ф. Шульжук – К.: Академія, 2004. 406 с.
44. Авласевич М. А. О парцелляции в современном русском литературном языке (на материале публицистики и художественных текстов). *Вестник Белорусского университета*. Серия 4. 1973. №1. 54с.
45. Андриевская А. А. Явления сепаратизации в стилистическом синтаксисе современной французской художественной прозы. *НДВШ, Филологические науки*. 1969. № 3. С. 77–83.

46. Ванников Ю. В. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи. Москва: Изд-во «Русский язык», 1979. 296 с.
47. Иванчикова Е. А. Парцелляция, её коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функ. Русский язык и советское общество: Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. М., 1968. С. 227–301.
48. Копнина Г. А. Парцелляция. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка*. /ред. М. Н. Кожинной ; члены редколлегии: Е. А. Баженова, М. П. Котюрова, А. П. Сковородников. 2-е изд., испр. и доп. М. : Флинта: Наука, 2006. С. 279–282.
49. Сковородников А. П. О классификации парцеллированных предложений современном русском литературном языке. *Филологические науки*. 1978. № 2. С. 58–65.
50. Чернобровец С. Г. Разграничение парцелляции и присоединения на семантико-синтаксическом уровне. *Исследования по семантике: сб. науч. ст.* Симферополь, 1987. С. 80–84.
51. Ющук И. П. *Практический справочник по украинскому языку*. К.: Родной язык, 1998. 225 с.
52. Bauer, L. *Watching English change: an introduction to the study of linguistic change in standard Englishes in the twentieth century*. London: Longman, 1994. 322 p.
53. Bradford T. Stull. *The Elements of Figurative Language*. London: Prentice Hall, 2002. 228 p.
54. Cameron D. *Style Policy and Style Politics: A Neglected Aspect of the Language of the News*. *Media, Culture and Society*. 1996. Vol. 18. № 2. P. 315–333.
55. Denison, D. *Syntax*. In S. Romaine (Ed.). *The Cambridge history of the English language*, vol IV: 1776-1997. Cambridge: 1998. CUP. 92-329.
56. Evans V. *How Words Mean: Lexical Concepts, Cognitive Models and Meaning Construction*. Oxford: Oxford University Press. 2009. P. 78-93.

57. Heine B., Kuteva T. *The Genesis of Grammar: A Reconstruction*. Oxford: Oxford University Press. 2007. P.68-87.
58. Leech, G. (2004). Recent grammatical change in English: data, description, theory. In B. Altenberg & K. Aijmer (Eds). *Advanced in corpus linguistics: proceedings of the 23 ICAME Conference, Gothenburg, 2002*. P. 61-81.
59. Turner G. W. *Stylistics*. London: Penguin Books, 1973.
60. Wales K. *A Dictionary of Stylistics*. London: Longman, 2001.
61. Wright L., Hope J. *Stylistics: A Practical Coursebook*. London: Routledge, 1995.
62. Zaccarella E, Friederici AD. 2015. Syntax in the brain. In: Toga AW, editor. *Brain mapping: an encyclopedic reference*. New York: Elsevier p.461–468.
63. Zwart J-W. Structure and order: asymmetric merge. In: Boeckx C, editor. *The Oxford handbook of linguistic minimalism*. Oxford: Oxford University Press. 2011. p. 96–118.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Лис Володимир. Століття Якова: роман. Харків: видавництво «Клуб сімейного дозвілля», 2010 . 240 с.
2. Лис Володимир. Соло для Соломії: роман. Харків: видавництво «Клуб сімейного дозвілля», 2015 .368 с.

SUMMARY

Moroz Y. V. Text-forming potential of parceling constructions in Ukrainian fictional discourse (the study of fiction texts written by V. Lys).

Master diploma paper is dedicated to research of text-forming potential of parceling constructions in Ukrainian fictional discourse (the study of fiction texts written by V. Lys).

Parcellation is a means of expressive syntax and is widely used by authors to emphasize something, to fasten the rhythm of the story, to create author's individual style and for some other functions. It makes the text sound laconic but at the same time has a text-forming potential which can be realized by using parceling constructions. Parcellation takes part in specification and developing of the text.

The relevance of the research topic is determined by the problem of the notion of parcellation in linguistics and the study of text-forming potential of parceling constructions in Ukrainian fiction texts.

The aim of the paper is to characterize text-forming potential of parceling constructions in Ukrainian fiction texts, namely in fiction texts written by V. Lys and describe the structure and semantic typology of parceling constructions, their text-forming functions in fiction.

The object of the research is parceling constructions in simple and complex sentences taken from texts written by V. Lys, namely «Jacob's century» та «Solo for Solomiya».

The research has shown that parcellation is widely used by modern authors, especially by V. Lys. It creates their own style and helps them to pay reader's attention to something and also in order to imitate conversational (informal) speech. Furthermore, the definition of parcellation is still vague and it can be defined differently by linguists. According to the research the parcellation is used in both simple and complex sentences. Parseling constructions with adverbial modifiers prevail in the analyzed texts. Moreover, contact parcellation is used more

frequently than distant one.

The results of the research allow to continue and to extend study of expressive syntax and they can be used in the course of «Modern Ukrainian language» and in special courses such as «Relevant issues of Ukrainian syntax» etc.